

ELEMENTE

DE

FILOSOFIE MORALE

DUPO

FRIDERICH SNELL

PROFESORE DE FILOSOFIE DEIN GERMANIA

Biblioteca Centrală
Regională Craiova

EMANOIL QUINEZU,

ADVOCAT.

CRAIOVA.

TYPOGRAPHIA NATIONALE T. MACINCA SI I. SAMITCA.

1868.

I
Nr. 2972

ELEMENTE

DE

FILOSOFIE MORALE.

Ce ne lipseste?

Societatea nu se perfecționează, în realitate, de câtă pre câtă personalitatea omenescă se îmbuneste și se fortifică prin caracterul morală.

HARENS, Dreptul și Politica libertății, la pag. 260 din cursul de Drept naturală, Partea specială a Filosofiei Dreptului, Diviziunea prima, Secțiunea I, Cap. III, § II, Despre libertate.

Ună studiu forte interesant ne ocașionă sa sôrtă nostra de astadi. Se pare ca nemine, sau cel puțin o parte fôrte însemnătoare, nu amă fi de talia institutiunilor, de care din întâmplare ne gasimă în posesiune.

Omenă publică, jurisconsultă și publicistă pare ca nu ne lipsescu; și, cu tote acestea, lucrul publicu nu merge bene: ilusiunile se perdu, speranțele se stergu, confientia în sene se înlocueste cu convicțiună fatale.

Care se fie cauza?

Vomă inciepe, cam de departe, și vomă spune, mai antaiu, ca o tierra nu are numai a fi con-

dusa de guvernul seu de astăzi pona mane; trebuie, anca, se fie condusa bene: trebuie condussa astfel încât se fie tot-d'auna în viață, se nu pierda vioiciunea și forța de care, la timp criticii, va avea nevoie. Trebuie a face aceea ce spera și aștepta generațiile prezente. Trebuie a mulțumi speranțele și aspirațiile naționale, încă în mare parte, ca se nu cada toată societatea în nemulțumire, în înținare, și chiar în desgust de a trăi ca Națiune liberă; se nu dobîndesca convicțiuni sinistre despre slăbiciunea și nepotenta sa, care o facu a-și pierde puterea vitală și a se crede moartă între vii.

Este, așa dar, o artă așa de grea știința de a guverna omenirea cum se cade?

Nu, într'adeveru. De și se va părea la mulți că lucrul nu este așa de lesne; dar, e așa, nu este atât de anevoae. Deși contra, a guverna omenirea reu, eată cea ce este lucru greu. Eată unde trebuie o știință întinsă și una artă perfectă în dibaci, dacă a calca legile făcute de Dumnezeu, și care se numesc legile Naturei, poate constitui o știință și o artă.

A guverna bene omenirea nu este trebuință de multă știință, nece de vre-o artă excepțională. Nu are cineva decât a avea bună voință, sinceritate și, prin inspirațiile unei animi oneste și bune, această mașină merge de sine mai bine de-

cat aru putea crede. Pentru că societatea și garanțiile de care se încungiorea își au principiul lor originar în chiar natura omului.—De aceea, cu dreptul am putea dice că, știința de a guverna bene, este la om instinctivă și de inspirație.

Dar dacă, ca se guverne cineva bene, nu este de neapărată trebuință de a-și avea Inteligența excepțional împodobită; dar, în loc de aceasta, trebuie să aibă una înaltă dezvoltare de simțuri încât, despre această parte, se atingă perfecțiunea ideală, de se va putea. Cu alte cuvinte, dacă nu va avea cineva capul ca se înțeleagă, se pricepea și se făcea toate cele mari și înțelepte; dar să aibă atita anima încât se iubească toate cele bune și oneste.

S-au vedut omenii, prin singurele inspirații a le animelor, guvernând mai bine decât mulți alți cu capacități distinse, dar cărora le au lipsit, ore cum, calitățile animelor.

Fericitul cel curat la anima, dice Domnul nostru Isus Hristos, că aceia vor vedea pe Dumnezeu, adică Adevărul!

Cu acestea nu voescu a dice, că cei ce sunt la guvernul se nu aibă spiritul și instrucțiune distinse, de se va putea. Nu pledăm în favorul celorlora fuora învețătura și resurse naturale: nu am putea avea nece una rațiune pentru aceasta. Dar am

voi se aratăm ca toate acestea, fuora anima, nu platescu nimicu;

Ca, dupo cum noa ni se pare, pentru a po-
tea cineva indruga cu individe omenestî un guber-
niū favorabile societatiî, trebuie a procede cu to-
tul altfelu decum facem noi.

Trebue a cauta, intre barbati cu sertimente
formose, pe cei cu scientie si cu spiritu; ear nu
intre cei cu scientie si cu spiritū pe cei cu senti-
mente formose.

Istoria ne arata ca totu-d'auna omeni au
gresit, cand nu au sciut se faca acēsta capitala
distinctiune.

Asia dar, ca se fimū si mai bene intelesi, con-
cludemū si punemu anteia noastră macsima, adeca:

Ca se fie o tierra bene gubernata, trebuie
se fie condussa de omeni de omenie, nu de ó-
meni invatiati; de ómeni in care simtiul morale,
sau qualitatile animei, care este totu acēa, se fie
bene desvoltat prin educatiune; de omeni cu cat
se pote mai perfecta moralitate.

Remane acum se definimu si se esplicamu, ce
intielegemu noi cu ómeni de omenie.

Urmēsă de aci ca noi distingemū, in orî ce
individū, din care se compune o societate omenē-
sca, duoî ómeni: omulū morale si omulū intelec-
tuale; saū, in limb'a vulgara, omulū cu educatiune
si omulū cu invetiatura.

Pre celū d'anteiū, illū formēza parinti, medi-
tatiunea si invetiatori cei bunî de filosofie care,
desvoltand simtiurile morale ce Dummedieū a sa-
ditū in anima fie-quarū omū, se silescū a impinge
cugetarea si aplecarile lui catre inefabilulū amor
alū cellor formose, catre Justitie si adeverū, catre
libertate, virtute si bene, catre amorulū lui Du-
mmedieū, ca creator si alū creatiunilor sēlle mi-
nunate.

Pre cel de alū doilea, illū formēza profesori si
invetiatori de scientie care se muncescū a'i impo-
dobi mentea si judecata, inteligenti'a si memori'a, cu
tote celle trebuinciose

Unî formeza caracterele; ceilalti, capacitatile.
Noi numimū omeni de omenie pe cei d'anteiū; ear
pe cei de al doilea, omeni invetiati, capabili.

Una din celle mai insemnate preferentie a
le noastre pentru guberniile dimocratice si republi-
cane este si acēsta: ca ele procedeza in culti-
varea cetatienilor ca se formeze caractere cu ca-
pacitati, in locū ca guberniile despotice si monar-
chice se ocupa, orî mai bene nu potū decat a se
ocupa, ca se formeze capacitati, fuora se se ingri-
jēsa delocū de caractere.

Pentru aceste din urma, a forma un caracter
este o chimera, un phenix, un lucru imposibile:
Pentru celle d'anteiū, este una din primele si cea
mai urgenta datorie, sollicitudine.

Acum, asia dar, amă putea responde la întrebarea:

Ce ne lipsește?

Ne lipsește simțiul moral. Ne lipsește învățaturile morale și religioase care se fi dezvoltat simțiul nostru moral adormit, care se ne fi dat învățatură salutară despre Dumnedeu, despre adevăr, despre morală, despre datorie, despre virtute și libertate.

O societate în care părinții nu se ocupa a da copiilor lor învățatură morală și religioasă ci, din contra, și prin precepte, și prin exemple de totă di, le predica interesul; o societate în care oameni nu obicinuesc a se scaldă și a se perde în contemplatiunea și adorarea frumosului, ași esalta simțurile prin poetice inspirațiuni, ași pasiona sentimentele pentru nobile întreprinderi, pentru generoase aspirațiuni, ci se multumesc a se tavală în satisfacțiuni brutale, în cifre și calcule interesate; o societate în care nu a existat nece filosofie nece învățatori de filosofie, o societate în care asemenea sementie nu s'a semănat, pôte ore spera a culege fructele?

Eata pentru ce nu amă cerut decât trepiedele antică al Pitorisei: libertatea de presă, libertatea de întrunire, libertatea de tribună.

După densul vom predica oamenilor știința morală, știința viitorului, știința adevărului, sin-

gurele științe poprite de înțelepciunea guvernilor trecute: și lasă se stea la timonul guvernilor națiunilor ambițioși cei mai corupți, cei mai falși, cei mai amăgitori. Noi, cu timp, vom face mai bene decât ași uide: illi vom îndrepta. Pentru că nu trebuie, dice învățatorul nostru, se dorim mărtea pacatosului, ci se se întorcă și se fie viu.

Astfelii dar aflănduse societatea la noi, nepregătită adecă cu învățaturile morale, se nu ne mirăm deloc că, având destul oameni cu învățatură, nu are bărbați care se înțelă, se adopte și se aplice în sinceritate și veritate, și prin urmare cu folos, Dimocrația.

Pentru că esenția dimocrației este moralitatea și carasă moralitatea. Trebuesc, Dimocrațiilor, oameni cu adevărată, solidă și înaltă moralitate ca se le înființeze și se le facă se triumfe. Ear, pentru a le mentine oneste și pure, oameni și cu mare moralitate.

Trebuesc oameni care nu numai se aiba înținse și adincă învățatură filosofice și morale; dar, încă, care se iubescă aceste învățatură cu totă curatenia sufletului lor, și se le practice cu totă sinceritatea animei lor esaltate.

Nu mai asemenea oameni potă guverna, tot de odată înfrățind, moralisand, luminand societatea.

În sensul acesta trebuie se înțelegemă cuven-

tul acelui filosofu din antichitate carele a disu: ca omeni-li atunci vor fi bene guvernati, cand vor ad-junge filosofi-li imparati, ori quand Imparati-li voru deveni filosofi.

Numai asemenea guberniū pōte da omului cu-ragiul necesariū ca sa se tiea pe calea cea bu-na, dar spinosa, a abnegatiunei si a sacrificiului; ear celor rataciti, intiepciune de adjuns ca se parasesca caile rele si se apuce pe cele bune.

Dein cele spuse pona aci se vede indestul ca Moralitatea, adeca scientia nōstra morale, nu este precum o intielegu multī omeni in comoditatea ori ignorentia lor. A avea o credentie indoiōsa ori ōrba despre Dumnedieū, a nu aduce vatamare al-tuea, cand interesulū seu nu este in joū, a face cate una data benele in proportiune voluntarie, nu sunt decat perdute si departate reflexiuni ale ra-dielor moralitatei nōstre. Scientia nōstra morale inbratisēza credentia si cultulū inteliginte ale unui Dumnedieū creator, al Dumnedieului crestiniilor, a-morul intieptu pentru creatiunile lui, datoria res-pectului si a propagandei pentru legile lui eterne, supunerea cu buna volentie la ordinele lui de sa-crificiuri pe tōta dioa, in tōte momentele vietiei nōstre pe acestu pament: o scientie intinsa si pro-funda, o scientie cu totul nova, pe care nu o pu-tem castiga deplinu decat concentrandu-ne in noi insine ca se inventam o conduita ce nu are a lovi

pe nimeni, ci are a folosi pe tōta lumea, a o lu-mina si a o infrati; ear pe noi a ne decora numai ca ilustratiunea de virtuosu.

Socotescū a fi justificat de adjuns, ca intr'o adeverata prefacie, publicarea prin acesta folie pe-riodica a mai multor articole ce vor urma de aci inainte, incare vomu da, dupo un profesore german de filosofie, Elementele de morala practica, ori mai bene cateva regule si invatiaturi despre conduita omului moral, modernū si crestinu.

In lipsa de altu merit mai substantialu, a in-tōrce cugetarea si activitatea nōstra dela discuti-uni si lupte nefructuose si intestine catre conquiste nove si inalte, tot ar fi un destul de mare merit.

Tōte partitele politice adeverate si bune a tre-buit se 'si aiba omeni si scriitori sei care se lase in lume urme nesterse, poteci deschise, pe care succesori din generatiunile viitoare se pōta strabate si largi cu inlesnire. Caci, in general, nimicū nu pōte desemna mai bene sistematul politicu, religiosu si morale al unui partitu politicu, nimicū nu pōte, mai alesu, a'lu determina si fixa, ca se angageze mai lesne viitorul, decat scrierile sistematice si mo-rale.

Cu ocasiunea camerei din acestu anu, vëndiend dar a se ivi în Romania, sub numirea de *partitul Junilor independenti*, partitul liberale ast-feliu precum noi illu visam de trei decii apröpe de ani, si la care, de si de multe ori isolat dar nece una data descuragiat, am fostu mereu atasiat, nu am socotit a face nimicü mai bene de cat a da la lumina catechismul nostru morale.

Sperantiä nöstra a fostu tot-d'anna in generatiunile viitoare si in junime: nu ne vomü desminti dar astadi ca se le meprisam ori se le satiram, ori cum s'aru ivi expansiunile lor de activitate. A fi chiar indiferenti pentru densele, ar fi din partene o neconsecuentie. Ne vom sili, asia dar, a le incuragia, a le protegia si a le lumina cu esperientia nöstra incat se, le ajutam a duce patria la o prosperitate mai mare de cat am putut'o duce in-sine.

ELEMENTE

de

FILOSOFIE MORALE.

INTRODUCTIUNE.

§ I.

Filosofi'a morale esta scienti'a legilor Ratiunei (mente sau Judecata) nostre, precat determina cele ce omul este dator se faca si de cele ce este dator se se ferésca ca se ajunga la sfirsitul vietiei sale ca fiinta morale si cu mente.

§ II.

Ratiunea este acea facultate, acea putere ce este in omü si care intocmeste legile dupo care omul este dator se se reguleze in conosciencia tuturor celor ce sunt si la volliencia tuturor celor ce atirna de densul.

Ratiunea, asia dar, este in parte teoretica, in parte practica.

Ratiunea teoretica are de obiectu legile generale a le cugetarii, principiile si regulele dupo care ne povatuim ca se cunoşcem adevurul—(Logica.).

Ratiunea practica prescrie vollientiei noastre legile dupo care avem a urma in viatia, dupo care avem a conforma conduita nostra—(Ithica).

Noi avem a ne ocupa aci de cea din urma.

§ III.

Omul este solicitat, inpinsu, de doua mobile diferite: de aplecarile si pasiunile sale, al caror scopu din urma nu este decat buna-fire a sa, si de Ratiune, care are de scopu benele moral, pe care mai tardiu illu vom determina.

§ IV.

Quand ideile de placut, de folotitor si, in general, de buna-fire determina vollientia omului, elu atunci urmeza dupo *mobile interesate*, sau pentru amor de sine.

Dein experientie invatia omul cea ce'i este favorabile ori contrariu, care sunt mediile prin care poate ajunge la fericire, si cu ce maniera se si o procure. Elu intrebuintieza atunci mintea sau Ratiunea sa ca se deosebésca, se precuiésca si se conósca mai bene obiectele ce doreste sau scar-

beste, pentru ca se poata a'si face regule de conduita, dupo care se poata fi, daca nu fericit, cel putin cat se va putea mai putin nenorocit.

Intrebuintiarea ce face atunci cu Ratiunea sa este curat empirica.

Experientia omului este forte marginita, si adese ori inselatore; de aceea omul quel mai dibaci nu poate nece una data prevedea fuora gresiela consequintele faptelor sale, si se poate pre bene rataci cand alege mijlocele ce are se intrebuintieze ca se ajunga la scopul seu simtibile, adeca la fericire.

§ V.

Daca ideile Ratiunei, adeca ideile de ce este dreptu sau nedreptu, conform ori nu cu datoria, determina vointa omului, atunci acesta vointa se dice *curat rationela*, si fapta care va fi urmata dintr'una asemenea vointa, neinteresata. Acestu mobilu, adeca boldu sau indemn, neinteresat se raporta la perfectiunea morale ca la scopulu supremu al omenirii sau la observarea si respectulu legilor Ratiunei.

§ VI.

Ratiunea ne invatia a conosce cea ce este bene si ceea ce este reu, adeca dreptulu si nedreptulu, cea ce este ori nu este conform cu datoria, si ne da una lege ca se stimu a practica dreptatea

si a ne feri de nedreptate. Acésta lege este de mare precîu pentru tóte fientiele rationabile, adeca cu mente. Tóte intentiunile, tóte faptele nóstre trebuescú a se conforma acestei legi. Filosofî'a morale este o scientie care nu numai ne da acésta lege suprema, dar, anca, care explica si pune in orinduéla pe tóte celelalte legi si regule ce derivú dintr'insa, ne arata aplicatiunea lor in viat'a omenésca, si ne prescrie mediile prin care ne putemú face virtuosí.

Observatiuni. Fontan'a filosofiei morale este Ratiunea practica ear nu experientia; prin urmare, aceste legi sunt absolut necesarií si universal valabile. Dar preceptele intelepciunei, adeca a le prudentiei, care deriva purú si simplu dein experientie, nu merita numele de legi a le ratiunei pure.

§ VII.

Dupo acésta determinare a obiectului filosofiei morale, este invederat, ca este o scientie de fórté mare interesú. Filosofî'a acésta se ocupa de un obiectú ce trebue se fie celú mai importante pentru omení in totí timpí si in tóte imprejurarile. Multumirea de sine, respectulú catre Divinitate, justitia si facerea de bene catre ómení, sperantia intr'o viata flitoare, tóte acestea vinú la omú dein perfectionarea ratiunei morale.

Observatiuni. Filosofî'a morale, ca scientie, nu

póte face a se nasce in omú ide'a de moralitate si de respectú pentru sine; pentru ca acésta idee se gaseste in mintea fie-caruí omú: dar este fórté folositoare ca se lumineze conscientia acestei idei si se'i directe aplicatiunea in viata. Influentia filosofiei morale se intinde la tóte scientiile, la arte si la tóte operile omului. Ea este datóre se'i procure un punctú de vedere, de unde se póta zari si judeca sanetosú tóte faptele ómenilor, progresulú lor, si decadentia in totú ce se atinge de cultura omenirei.

§ VIII.

Filosofî'a morale se desparte in trei partí: Prima parte are de obiectú ideile fundamentale necesarií; cea de al doilea are de obiectú datoriile catre noi, catre ceilaltí omení si catre Dumnedéu; Cea de al treilea, mediile ce avemú a intrebuinta ca se ne esercitamú si se ne fortificamú in practica virtutei. Aceste trei partí ale Moralei se numescú: 1 *Metafsic'a moravurilor*; 2 *Itica*; 3 *Asctica*.

Dreptulú naturalú, teoria morale a Religiei, a prudentiei, se fondéza pe filosofia morale. Noi nu vomú vorbi de cele duoá d'antaiú scientíi, vomú observa numai, cu ocasiunea teoriei morale a prudentiei, ca se fondéza pe acestú principíu:

Amă dreptu de a face in interesul meu ori ce nu este poprit de legea morale,

PARTEA PRIMA.

Idee fundamentala despre filosofia morala sau Metafisc'a moravuriloru.

§ IX.

Ce trebue se facemū ca se avemū o purtare prudenta numai? Ce trebue se facemū daca voimū se avemū o purtare dupo dreptate? Ori ce omū cu mente sanetosa vede ca aceste dua questiuni nu sunt identice, si ca responsurile ce se potū da sunt, de multe ori, fōrte diferite.

Cand urmamū cu prudentie, atunci nu avemū de scopū decat satisfactiunea aplecarilor nōstre; sau, mai in general, decat amorulū pentru noi-in-sine. Dorimū se ne procuramū cat se pōte mai multe simtimente placute, si simtimente de o fortie si de o durata fuora margine; dorimū a departa de noi ori ce este neplacutū. Prudentia este reflexiunea asupra consequintelor faptelor nōstre in raport cu fericirea nōstră.

Prudentia si moralitatea nu sunt absolut ne-compatibile: același omū pōte fi bunū dupo morala tot-de-una-data si prudentū, adeca cand, ca se ajunga la fericirea sa proprie, nu usēza de nece un

mediū popritū de legea ratiunei. Dar precilul faptelor, valōrea lor, este cu totulū deosebita, dupo cum sunt facute din prudentie, adeca din intelepciune, ori din datorie.

§ X.

Faptele au o *valōre estrena* precat nu sunt apreciate decat in raport cu consequintele ce potū avea pentru fericirea agentulū. Acēsta valōre este mai mare ori mai mica, dupo cum resulta din fapta mai multa ori mai putina multumire si folosū pentru agentū, sau precatū ajunge mai mult ori mai putinū lesne la scopulū seū, care aci este fericirea. Daca se insēla in calculele si in cugetarile sale, atunci aceste fapte nu aū nece una valōrea estrena.

Omū are o multime de aplecari (inclinatiuni) si de dorinte: acēa ce este conformū cu densele produce *placerea*, si acēa ce le este contrariū, *durerea*. Chiar cand omū nu urmēza decat deintr'una aplecare curat animala, adeca fuora reflexiune, dar compara consequintele apropiate si departate a le actelor sale, preferand a ajunge mai bene la acelea ce illi promitū un mai mare bene; ori cand isi insemnēza ore cāre regule de prudentie, povatuindu-se de esperientie si de reflexiune, totusi scopulū seū nu este atunci decat propriul seū bene, folo-

sul seî, si, daca ajunge la densul, faptele sale nu potî avea decat o valóre esterna.

§ XI.

Faptele sunt priimítóre si de una valóre interna, care trebue a fi determinata dupó cum sunt bune orî rele, drepte orî nedrepte in sinele. Nu este vorba de a se sci daca sunt folositóre orî vatamatóre agentului; daca acêsta s'a determinatî pentru cutare orî cutare aplecare simtibila; daca si a castigat orî nu bogatiî, onorî, si celelalte; daca a fostî inteleptî la alegerea mediilor ce a intrebuintiatî ca se ajunga la sfîrsiturile sale. Nu se socoteste decatî fapta singura si intentiunea ce a presidat la densa; numai despoindu-o de tóte ce i sunt streine; de totî ce covîrseste intentiunea, vomî putea aprecia fuora se ne inselamî valórea sa interna.

§ XII.

Orî ce fapta are, asia dar, o valóre orî o nevalóre interna orî esterna: valórea interna si valórea esterna se potî adese orî íntalni. Spre esemplu, cand cineva dobindeste onóre, bogatiî, puterea si celelalte bunurî de asemenea natura, fuora se le fi avut de scopî principal al conduitei sale. Un mare numerî de fapte sunt de una asemenea natura, incat aî o reale si ne contestata valóre

interna, fuora se póta avea cea mai mica valóre esterna; cand, spre esemplu, isî atrage cineva inemici, persecutiunî, aparand drepturile omenirei.— Multe fapte aî una valóre curat esterna; spre esemplu, cand isî inbuneste cineva positiunea prin lingusiri, umilinte, minciunî, delatiunî, etc.—Infine, sunt fapte care nu aî nece una valóre, nece interna, nece esterna; spre esemplu, cand furul se caeste, se rusinéza de fapta sa.

§ XIII.

Faptele ce sunt întreprinse pentru consideratiunea valórei lor esterne, in privire de a satisface dorintele orî pasiunile nóstre, sunt tot-d'auna ínteresate. Scopulî agentului este avantagiulî seî personalî: inchipuirea avantajelor ce are a culege determina fapta sa.

§ XIV.

Faptele ce aî o valóre interna sunt desínteresate. Scopul lor cel din urma este indeplinirea legilor morale pentru ele singure, pentru ca acesta maniera de a se misca este in sine conforma cu judecata si moralmente buna, ear nu pentru ca permite a spera avantagie simtibile. Valórea interna a intentiunilor si a actiunilor desínteresate remane tot-dauna aceeasí orî care de ar fi conséquencea acestor fapte. Daca, spre esemplu, cineva

voeste a face un bine cu priviri desinteresate, si nu va putea isbuti, intentiunei sale totu va reamena tota si intraga valoarea sa interna.

§ XV.

Omeni-li au un *sentimentu de respectu* pentru cei ce se porta dupa maxime desinteresate si care in tote nu voru se priveasca decat acea ce este justu; din contra, un *sentimentu de mepris* urmareste pe toti aceia ce urmeza cu priviri de interesu.

Intr'adever, noi insine putem *iubi* dar nu *stima* acea ce da faptelor nostre o valoare esterna; acea ce maguleste amorul ce avemu despre noi insine. Totu asia trebuie se dicemu si despre intentiunile si faptele celorlalti omeni, care au de scopu multumirea lor proprie; spre exemplu, omeni care ne fecu benele in interesulu lor, ca si animalele si lucrurile neinsufletite, etc. Acea ce contrarieza simtibilitatea nostra, pentru ca trebuie a fi in conformitate cu legea morale, noi o stimamu dar nu o putem *iubi*; spre exemplu, starea spiritului cand comprimamu mania, resbunarea, si alte inclinatiuni.—Noi putem *iubi* si *stima* tot-de-odata mai multe lucruri, dar pentru cuvinte deosebite; spre exemplu, omeni care de si lucreza cu priviri de justitie, dar devinu in acelasi timp pentru noi *facatori de bine*; intentiunile prin care ajungnu

in acelasi timp mai perfecti moralmente si mai fericiti.

§ XVI.

Ceea ce nu are decat o valoare esterna este un *simplu lucru*; spre exemplu, un animal, una casa frumoasa. Cea ce are una valoare interna are mai mult pretu decat totu lucrurile; spre exemplu, omeni ca fiinte rationeli morale. Omul nu este un simplu lucru, ci o *persoana*. Ne putem servi cu lucrurile ca simple medii de a ajunge la sfirsiturile pentru care sunt apropiate; dar nece una-data nu ne putem servi cu persoanele ca cu niste simple medii, ori care ar fi sfirsitul ce am avea in vedere; nu putem, asia dar, usa ori comercia cu omeni ca cu niste simple animale.

Eata locul unde, in particular pertru societatea nostra romanésca de dincoci de Carpati, suntemu datoru se ne intindemu mai pre lungu.

Este adeverat ca, de catva timp, noi ne amu obicinuitu a vorbi cam multe. Tienend contu de tote circumstantiele locale si de valoarea vorbelor, noi vorbimu de sese ori mai multe decat toti vecini nostri, de patru ori mai mult decat Germani, si de doua ori, celu mai putinu, decat Francezi Angli si Americani. Dar, dein tote vorbele acestea ce culegem dein tote partile, noi nu putem scote

decat una singura frasa, adeca: Unde ne sunt ómeni cu valóre interna, cu caractere adeca?

Vomü respunde cu intrebarile: Quand, cum, si unde li am cautat? Ce am facut ca se plantamü, se cultivamü si se facemü se prospere, in societatea nóstra, acésta planta delicata si plapanda?

Nu atí voit, va dice cineva Nu, îi vomü respunde: nu am sciut. Filosofi'a morale nu ne a inítiat, religiunea crestina nu a fostü cultivata de clerulü nostru local ci de celü grecescü, coruptü si corruptor ca sa placa Cesarilor.

Ce mai mare proba, despre scaderea si ignorantia nóstra morale si crestina de astadi, daca in societatea nóstra s'aü pututü gasi ómení, si inca ómení creduti si credenduse luminati, care se cuteze a dice in publicü, ca suntemü atita de caduti incat nu se va putea gasi nece un omü care se póta governa cu onore, cand doctrina nóstra crestina dice: unde veti fi trei acolo va fi spiritulü meü, si nu s'a gasit nemini ca se protesteze?

Ce valóre interna potü avea ómení care facü asemenea marturisiri imorale si anticristiane dein tóte puncturile de vedere, saü care tacü cu atita impasibilitate, ca se nu dicü interes?

Omul este cu atit mai mult omü cu câtü tinde a avea o valóre interna, si cu atit mai puțin omü cu cat tinde orí se lasa a dobindi o valóre purü esterna. Elu atunci devine un instru-

mentü in mana altuea ce are trebuintia de densul; si, dintr'o prósta ambitiune, dein interes orí dein neghiobie si feblezie cade, dela rangulü seü de omü si persóna, la trépta de animalü, folositorü pentru altulü.

Aci este tóta importentia si puterea Filosofiei morale. Ea ne da mediile cu care ne putemü tiene mereü pe teramulü valórei interne, si ne fortifica cu principii solide, care vor fi stella nóstra polara, in contra tuturor circumstantiilor vietei care ne ar putea face se alunecamü pe teramul valórei esterne, deintr'una zapaciala, dintr'o judecata strimba, din vre un apetit desfrénat, saü din vre una surprisa la care nu neamü asteptatü, orí de una frica in contra careia nu ne amü ingrijitü a ne intr'arma cu curagiü de ajunsü,

Filosofia morale desvolta si creste mai ales sentimentele inascute in omü de demnitate, de amorü si de respectü despre personalitatea nóstra morala, ceea ce se numește reintegrarea personalitatii crestine; asia ca nece una data nu ne potemü permite a ne inchipui ca vomü ajunge vre una data la degradarea de fiinte fuora valóre interna. A dice ca noi si concetateni nostri amü ajuns la starea aceea de fiinte fuora nece una valóre interna, este cea mai mare ignorantie si depravatiune din lume; este a face parte din sinagoga nu din biserica lui Christü. Nu este de locü,

mai ales, una naturale si adevărata credința ori expresiune a individului: este a fi unu' echo al unei fortie din-afar; este a fi un instrument orb al altuia, ori a fi tot atita orbit si tirat de pasiune si ignorentie incat, voind se lovi pe alti, ne lovim singuri. Nu este, infine, nece a incuragia, nece a ameliora societatea, desteptand intr-insa valoarea morale; tocmai din contra, este a predica, in favoarea unui Cesar in perspectiva, o desperare atat de prapaditoare cat si imorale, nefind deloc adevărata; pentru ca natura, ori mai bene Dumnedeu, a pus in inima si in conscientia omului, cu radacini adinci, speranta si credința in persoana sa morale.

Cu cat o societate ori un guvernii se voru sili a avea omeni cu valoare interna, cu atat voru avea omeni cu caractere; cu cat, inse, dein nescientie ori rea vointa, vor cauta a avea omeni cu valoare externa cu atat voru avea omeni fuora de caracteru: Eata o consequentie fatale.

Al doilea consequentia si mai nenorocita decat cea d'antaiu, de si nu atata de fatale, este ca cu cat societatea si guverniiu tientescu si cauta omeni cu valoare externa, cu atat se produc si apar in societate un soi de omeni cu valoare externa, omeni fuora caracteru, ori mai bene omeni cu caractere falcie si jesuitice, care esplotéza, amegescu si tienu omenirea in ratacire si coruptiune.

Una diferentia notabile intre despotismu si dimocratie este, precum amu mai spus, si acesta: ca unulu voeste si cauta a produce omeni cu valoare externa, in locu ca celelalt voeste si cauta se produca omeni cu valoare interna. Dar, cu tote acestea, daca norma lor este cu totul diferita, de multe ori, insé, din ignorentia omeniloru, caci nu ar fi dreptu se dicem din reutatea lor, se intampla a se asemana unul cu altul, adeca Dimocratia cu Despotismul. Acesta se intampla cand societatea, esind d'abia de sub regimenu despoticu si fondandu-si unul altul dimocraticu, nu si are inteligentia destul de luminata, moralitatea destulu de tare, incat se pota alege omeni dupa valoarea lor interna si confiéza guvernemntul seu omenilor cu o valoare externa(*). Acestia, neaparat, si prin o

(*) Nu putem trece cu vederea acesta ocaziune, fuora a face o folositoare observatiune, adeca:

Quo, din punctul de vedere metafisicu, toti omeni de o valoare externa, ori dear si intrebuinati de Dimocratie ca se facem benele, sau de Despotismu ca se facem reul cu densi, sunt de acciasi valoare si trepta inaintea Moralitatii.

Pentru quo nu se cauta la densi de a avea mai mult ori mai putinu liberalismu, dimocratie, ori despotismu, ci, mai mult ori mai putin, devotament. De acea nece nu sunt clasificabili decat dupo acesta calitate, de omeni pe care putem conta si de omeni pe care nu putem conta la inprejurari critice.

Prin urmare, clasificatunca de liberali ori nu liberali, dimocrati ori aristocrati nu se pote aplica decat la omeni cu valoare interna. Cei cu valoare externa potu fi aci dimocrati, aci aristocrati, aci liberali aci despotici, aci republicanii aci monarchisti, dupo inprejurari si trebuinte.

fatalitate scusabila si de inteles, nu vor cauta decat earasi ómeni cu valóre esterna, credend ca imposibile pe omul cu valóre interna; si ast-felú, reprezentate reú, dimocratiile cele mai sincere si consiintióse, in teorie, potú deveni in practica, din nescientie, tot atata de rele si corupte, pentru un moment, ca si despotismurile. Ele inca mergú si mai repede spre decadentia morale, nefiind posibile a fi inpedecate de vre una autoritate in statú.

Am putea ilustra acestú fenomenú, pentru ca se fie mai bene inteles, cu istoria nóstra contimpurana si locala.

Se luamu un ordin de fapte politice, caçi, cónoscute fiind de tóta lumea, vor putea mai lesne a ne da o idee despra aceea ce numimú valóre interna si valóre esterna in un individú.

Pe cand terra avea intre boeri barbatí ca Stefan Balacénu, Vacarescu, intre profesori, ca Lazar, intre negutatori, ca Baltaretu si aiti ca densi care ereaú cónoscuti ca reguléza faptele lor in privintia politiceí patriei dupó inspiratiunile inimei

Eata pentru ce am disú tot dauna, si mai ales la anulú 1859, cund in camera, unde eram deputat, se discuta questiunea tesaurului publicú, in privinta enorm-ilor sustrageri de baní facute de Caimacamia lui Ghica, amú dis partií stange, unde siedémú, ca a fonda un partit liberale si nationale cu asemenea elemente nu este lucru asia de lesne.

Nu am avut noroculú de a fi inteles atunci. O esperientie nenorocita de mai multí ani si de peripetii si mai multe, credú ca ne va fi luminatú ceva si.

lor, dupó propria lor judecata, dupó conosciencia si sciintele proprii ce aveaú despre istoria politica a Terreí; asemenea barbatí sunt individe cu o valóre interna, adeca persone a le natiunei.

Dar pe cand ajunsera ast-felú la loi lucrurile incat toti barbatii publici, ori de se amestecaú la gubernú ori de nu amestecaú, dar urmaú invariabilú dupó inspiratiunile si instructiunile unei politice streine, adeca a unui agentú afara din inima si ratiunea lor proprii, atunci acele individe aú o valóre esterna, adeca nu de ómeni ci de instrumente, si nu sunt persone nationale, chiar cand printr'ensele s'ar fi facut saú s'ar face cea mai mare fericire a patriei^(*).

(*) Dar nu este, o mai repetimú de a suta orá, culpa boerilorú Terreí, precum inimizii nosti ce voescú se ne desgine, se ne slabesca, si se ne departeze de institutiunile nostre nationale, dicú si repeta pe tóte tonurile, uni chiar facandu-se ca nu intelegú lucru bene; ci a politicií esteriore si streine care a isbutitú a introduce in Aristocratia nóstra, in comerciú si chiar in popor, o multime de cavaleri de industrie, de tot némulú si de tot soiulú, un adeveratú meteor de parvenitú, alú caror merit cel mai mare este de a fi fostú si de a fi, tot-d'auna si la ori ce ocaziunei, antinationali.

Daca boeri neaú facut vre un reú, lasand ori dand ocaziune a se transforma boerismulú in instrumentú de stricaciune natiunei lor proprii, dar sunt mai multú cu'pubili ca ne aú datú pe capi partitului nostru nationalú si popular de la 1848, care detersa Revolutiunei nóstre de atunci, ce ar fi trebuit se fie si se remana inveci populare si nationale, o directiune cu totulú rea si boerésca ce dureza chiar si pona astadi. Acestia fiind totú din sementia unui asemenea boerismú bastard, ignorantú si mai

Starea acésta este cea mai nenorocita si periculósa tot-de-odata. Mai antaiú, ca se perdú a-deverati ómení aí natiunei, adeca acei ómení cu o valóre interna care sunt figurele si caracterele ce impodobescú, sustinú, destépta si crescú natiunea, si esú, in loculú lor, un soiú de alti ómení ce nu potú fi de nece un folosú, de nece una podóba, chiar candú ar fi cat de devotati causei nationale, fiind sterpi si neputandú nemicú produce. Si al doilea, ca natiunea cade in ignorentie si, prin urmare, in depravatiune, nesciind mai multú a deosebi ómeni si luand ómení cu o valóre esterna, adeca ómeni masini si instrumente, dreptú ómení de frunte, care nu potú fi decat aceia cu una valóre interna necontestabila.

mult ambitiosi decat sentimentali, se aliara cu elemente streine, cu Ghica si partiulú seú in contra lui Bibescu si Stirbeiú, ear nu cu Natiunea.

Acésta fu, in mare parte, cauza de nu puturamú face nece o resistentie salutarie in cesti din urma timpí, la 1858 spre esemplu, cand Politica europeana ne offeri si ne facilita ocasiunea de a putea face statulú nostru una adeverata regeneratiune politica, ca atata mai lesne si mai legitima cu cat nu avémú decat a o raporta la starea legale creata de Domni nostri cei échi si care, in present, nu putea fi decat respectata de Dreptul Gintelor cel mai susceptibil si scrupulosu; ci, pentru aliantii ori simbatii personale, priimiram in Moldavia de Caimacamú pe unú Vogoridi, carele d'abia vorbea romaneste, si, in terra romanescá, un Ghica, lasand unui Manole Angelescu se dirige opiniunea publica, ca se apróbe indirect enomaliile diplomatice intreprinse de Turcia si care ereau una calcare flagrante a drepturilorú nóstre neprescriptibile.

Si ceea ce este si mai reú, ca se introduce in societate o deprindere si un obiceiú de ignorentie, si prin urmare depravatiune, de care nu se pote curati decat cu opinii éroice.

Spre esemplu: La anulú 1848, pe cand ajunseseramú de nu mai vedeamú ómení publici decat de cei cu una valóre esterna, adeca partisaní aí politicií Rusiei, facandu-se o revolutiune in contra ordinulú asiedat de atuncí al lucrurilor politice, opiniunea publica fu atat de ratacita, din acesta scadere morale, incat nu sciu, de aceea nece nu putu, deosebi pe revolutionari dupó valórea lor interna si esterna. Multí luand parte la acea miscare, care bene care reú, ca la ori ce invalmaséla, pusera mana pe putere si o pastrara dupó dreptul usurpatiunei si a primului ocupante, ne-raportanduse la consentimentul si alegerea natiunei, pusera mana pe putere, dicem, ómení cu valóre esterna, adeca ómení de actiune si instrumentele revolutiunei. Cuventulú si explicatiunea este fórte lesne: pentru ca ei sunt mai putin scrupulosi decat ómení cu valóre interna, lucreza prin impulsione nu prin ratiune, si nu aú reserva si modestia de a lasa altora pasulú, ci se grabescú tot-d'auna de a lua inaintea celor cu valóre interna, simtind instinctivú ca altfeliú ar remanea la spate. Ear opiniunea publica nu erea, dupó cum am mai spus,

atata de agera incat se deosebésca pe ómení după valórea lor morale.

Pe acelú timpú, asia dar, ca se fie cineva omú de frunte, erea destul se fie partisan al revolutiunei, fuora se se caute intru nimicú de maí este orí nu om cu o valóre interna, omú cu moralitate si cu un caracterú solidú. Nu ereaú si nu se vorbea decat de doua felurí de ómení: partizaní aí politicií streine si partizaní aí natiunei; ómení aí ordinului ce existase, si ómení aí revolutiunei.

Dupo acésta logica ratacita, de la care nu amú revenit inca de totú, omulú cel maí lipsit de una valóre interna, daca devenea partizanú si sustinatorú al Revolutiunei, adeca isi da o valóre purú esterna, si se facea agent si instrumentú utilú alú Revolutiunei, elú erea privit, de consciinta si opiniunea publica abusata, ca omú de frunte, ca omú de caracterú si moralitate de ajunsú, de la care nu maí puteam nimicú dori.

Astfelú, imperceptibile, se sterse dein criteriul maselor acésta distinctiune de capetenie si salutarie ce o face neaparat filosofia morale, adeca omul cu valóre interna si omul cu valóre esterna, si se înlocui in conscientia, in moralitatea, saú maí bene in filosofia morale a societatií nóstre contimpurana, divisiunea barbara si, maí reú decat tóte, imorale, de ómení aí causei si ómení in contra causei, ómení aí Dimocratiei si ómení aí Reactiunei,

ómení aí nostri si ómení care nu sunt aí nostri. Cel d'antaiú fu omul moral prin escelentie, necoscandu-se si nesciind a fi altul maí bunú decat acesta.

Ce se intampla, prin urmare?

Dupo natura lucrurilor, omul cu valóre interna nefacand nece una data atita tapagiú despre personalitatea sa ca omul cu valóre esterna, se luara, orí maí bene trecura, de dimocratí maí pronunciatí si maí utilí cei cu valóre esterna, in paguba dimocratilor cu valóre interna. Ba, inca si maí mult, a fi devotat orbeste causei dimocratiei erea maí bene decat a fi dimocrat inse omú cu o valóre interna, adeca omú de omenie si cu caracter independente. Si astfelú se perdu, questiunea morale se sterse inaintea questiunei politice.

Ear cand societatea nóstra, prin resbelul orientalú degagendu-se de miseriile trecutuluí, voi se'si ridice un edificíu politicú maí solid si maí morale, nu'si putu întórce ochi decat la autoritatile dilei; la aceia pe care persecutiunile îi ilustrasera si le castigasera simbatiile publice maí mult decat valórea lor proprie; la ómeni Revolutiunei dela 1848, cei care strigaú maí tare ca ei sunt ómeni causei sacre; pentru ca, cu adeverat, ei si eraú instrumentele ei cele maí docile, de si nu destul de inteligente si morale.

Romani nu sciura profita de proverbul popu-

lar care dice: nebuni eaŭ cetatile si intelepti le stapanescŭ; care se traduce ca revolutiunile le putemŭ, saŭ s'ar putea, face prin ómenŭ cu valóre esterna; dar, dupo revolutiunŭ, nu putem si nu se cuvine a reedifica decat numai prin ómenŭ cu o valóre interna. Noŭ lasaram instrumentelor Revolutiunei, ómenilor cu una valóre pur esterna, inalta grije de a intelege si a aplica principiile nóstre cele mai iubite, principiile Revolutiunei.

Prin cauze intamplatóre si fatale ce nu vomŭ putea insemna aci, si al caror concursŭ nece nu póte fi urmarit cu deamaruntul, nefiendu-ne de nece un folosŭ, acestŭ elementŭ fu atita de bene servit incat isbuti a se sui pe tronulŭ Romaniŭ intregŭ. Adeca, ca Natiunea se rataci asia de bene in alegerile sale, incat in locŭ de a lua, pentru a'si intoarmi ordinulŭ politicŭ si guvernamentale ce proiecta, ómenŭ cu valóre interna, devotati causei sale, socoti ca'i este de ajuns ómenŭ cu valóre esterna, adeca aceia ce se aretasera pona aci devotati causei sale, fuora a se mai ingriji se cerceteze daca aŭ orŭ nu si óre care valóre interna.

Este conosciutŭ ca puterea corupe, cate una data, chiar pe ómenŭ cu caractere solide si cu o puternica valóre interna. Cum vor putea, dar, rezista ómenŭ cu o simpla valóre esterna, fuora caractere adeca consolidate de incercari diverse?

Se nu ne mai miramŭ, asia dar, de locŭ daca

asemenca dimocratŭ, ajungand la putere, devinŭ mai rei si mai vatamatori decat despoti. Ei nu sunt, nece nu potŭ fi altfelŭ; pentru ca nu aŭ intr'insi focul sacru al principiilor morale pe care 'lŭ da omulŭ valóre interna.

Principiile, chiar, la care servescŭ si pentru care se lupta cu o infocare postische si teatrale ŭ inspaimantéza; perspectiva lor triumfatóre illi ingrijeste si li posomoreste mai reŭ decat pe despoti cei mai ombragiosi. Ei simtŭ ca libertatea si moralitatea, predominand in cetate, illi vor alunga ca, se aduca pe adeverati ómenŭ, adeca pe cei cu valóre interna, si eataŭ ca inciepŭ a inventa felŭ de fel de manopere ca sa se póta a se delecta si ei intr'una atmosfera ce nu a visat si la care propria lor valóre nu'i va mai putea ridica nece una data. Atunci, inventa inemici publici, pe care isi aroga numai ei rolul si misiunea de a'i combate, pentru ca numai ei illi conosciŭ si illi sciŭ; isi cauta amici politici intre ómenŭ devotati si cu valóre pur esterna, facand o clica a parte ce se muncescŭ a numi partitu; fugŭ cu prudentie de orŭ ce omŭ cu o valóre interna care ar putea avea momente de intelepciune proprie si de independentie. Ei isi croescŭ unŭ altŭ sistematu de morala, unŭ altŭ sistematu de politica, adeca de a nu avea nece o politica, nece o morala, ci a le adopta de rond pe tote, fuora distinctiune, dupo comoditatea impreju-

rarilor; își acomodeza o logica și o limba á parte dupo care conspiratiunile le numescú revoluțiuni; își apropiéza methóde nepomenite de a face se concureze natiunea, avend nerusinaarea a le numi vóturi universale, nationale, morale și liberale. Astfelú, de exemplu, cand pregateste controlulú ce are a'i trimite natiunea, prin deputatiunile sale alese, ei le presenta monstrul lor, candidaturile oficiale, și punú totulú in jocú, fatisú și pe ascuns, directú și indirectú, ca sa póta alege pe patronati lor de di, fie și inemici de eri, numaí se fie devotati și lor, precum lipsa lor de caracterú illi recomandéza.

Ei își formeza și o literatura a lor proprie, cu literati care pe tóta dió lauda, pronéza și ducú in triumfú nu faptele și lucrurile frumóse, ci faptele și actele lor, fie cat de desiuchiaté și rele, cu istorici lor, rasariti ad hoc, care se'i lingusesca, se'i laude și se'i puna in reliefú, facand descoperiri nove ca spiritele și geniurile predestinate, calomniind pe alti prin travestimentul chiar istorici conosciute, prin pretinsé studii istorice asupra boerismului orí asupra institutiunilor politice ale Terreí din vechime, care nu sunt decat aberatiuni mentale, daca nu ar fi manopere de alegeri, practicate invariabil și fuora pregetú de densi ca se corrupe și se amegéseca, sub pretextú de a lumina

și instrui, opiniunea publica, conscientia poporului in confusiune.

Priimescú controlulú Natiunei ca principiu ce nu potú contesta, fuora a se lovi singuri; dar inventa orí adopteza pe furisi, de și combate și defaima pe facie, sistematul candidaturilor oficiale orí oficióse, asia ca se contradicú și paraliza orí ce actiune seriósa de controlú și de priveghiere a Natiunei ce dicú a avea inalta misiune de a emancipa și destepa. Cauta sa se razime nu pe ómeni cu valóre interna, pe ómeni cu caractere și de omenie, ci pe ómeni devotati ce facú din devotamentulú lor o meserie, astadi ai unuea maine ai altuea. Departe de a planta orí a se apropia, ei fugú și cauta se sterpésca sementa ómenilor cu caractere independente și oneste; cauta se sementa ómenilor devotati orbeste saú servili; facú prin urmare, se crésta și se se imultesca coruptiunea și depravatiunea mai reú decat despotismurile celle mai infernale.

Acestú tabloú, illú póte vedea orí cine, nu este decat portretulú fidelú al guvernementelor in genere ce am avut și avem inca, de cand avuram nenorocita idee de a nu face distinctiune intre ómeni cu valóre interna și ómeni cu valóre esterna. Credú că este destulú de posomorit și neplacut in-

cat se ne silésca a reveni la divisiunea ómenilorŭ dupo filosofia morale, adeca in ómenŭ cu valóre interna, cu caractere si utilŭ societatiŭ, si omenŭ cu valóre esterna care nu potŭ fi de nece un folosŭ, chiar cand nu sunt de vre o paguba; pentru ca'ti strica intr'o di cea ce ti a lucrat intr'un anŭ.

Se nu ni se dica: „Dar cand vom veni ore acolo?—Acesta va fi tardiŭ, tardiu de tot.“

Indata ce asemenea idei vorŭ strabate in publicŭ prin libertatea preseŭ, a intrunirilor si a discursurilor publice, prin una comuna si intelepta opintire bene-voitóre a catorva ómenŭ cu reale valóre interna, tóte se vorŭ transforma ca prin fermecŭ, ca intr'unŭ jocŭ de fantasmagorie.

Dumnedeŭ a pastratŭ omulŭ o lume morale sublîma, si agentŭ intr'insa atita de puternicŭ incat trebuie se faca benele, chiar cand nu voeste; nu avem decat a deschide portile ei, si lumina se va face.

§ XVII.

Cu cat omulŭ cauta a conserva si a creste valóre ceŭ da personalitatea sa, cu atit merita respectul. Acestŭ respectŭ este universal; se bucura de densul in totŭ timpulŭ si in tóte circumstantele; cel putin, asia ar trebui se fie. Dar tendentia spre o valóre esterna nu este insocita de nece un respectŭ, chiar cand este atita de prudenta

incat se scie a'si procura multe lucruri folositóre si placute, si nu va avea in sine nemicŭ contrariŭ datoriiilorŭ.

Lipsa de respectŭ trebuie a fi deosebita de meprisŭ. Aeela ce alérge dupo o placere ertata nu merita neaparat nece una stima; dar, cu tote acestea, nu'lŭ putem meprisa precum meprisamŭ pe acela ce'si satisface pasiunile prin mediŭ neertate.

§ XVIII.

Buna vointa a unuŭ omŭ, saŭ *virtutea in general*, este intentiunea neinteresata domnitóre de a urma dupo legile moralitatiŭ. Orŭ ce intentiune si orŭ ce actiune, in care utilul si placutul sunt sacrificata valóreŭ interne, sunt *virtuóse*. Actiunile ce nu aŭ altŭ scopŭ decat folosul, multumirea, nu sunt *virtuóse*, chiar cand ar putea se nu fie intocmai vicióse. Elle se facŭ nu din datorie, ci dein prudentie.

§ XIX.

Ratiunea cere dela totiŭ ómeni *se aiba una buna-vointa*, adeca *se fie virtuosŭ*. Una asemenea vointa da omulŭ una valóre universale si absoluta. Tóte celelalte avantagiuri ale spirituluŭ, de exemplu, fortia imaginatiunei, a memoriei, patrunderea, judecata, deprinderea afacerilorŭ, eruditiunea, sciinta, etc., nu aŭ nece una valóre absoluta. Cu a-

deverat, suntem datorî a stima aceste avantagiuri, a cauta se castigam pe unele, se perfectionam pe celelalte, dar nu delocî absolutî precum stimam si suntem datorî se perfectionam una buna vointa. Cu alte cuvinte, putem cate una data se neglijemî instructiunea noastră, dar nece una data nu putem se neglijemî educatiunea morale.—Caci omul cel mai invatat, cel mai patrundetor, cel mai cu spirit, daca nu are intentiuni virtuose, este mult mai putin de stimat decat unul neinvatat dar onestî omî, care se conduce cu tîta simplitatea inimei sale, dupo legile ratiunei sale.

Urmîza de aci ca tîte celelalte avantagiuri, de exemplu, sanatatea, fortia, bogatia; virtutile numite de temperament, de exemplu, curagiul, temperantia, statornicia, etc., care fuora indoela sunt bunuri stimabile, nu merita inse atita respectî ca virtutea.

Dupo cum aplecarile si modurile de a cugeta a le omenilor sunt diferite, ei stimeza de o valoare esterna, aci mai mare aci mai mica, aci un bene, aci altî bene. Cel ce s'a dat la sciinte seriîse, va stima bunurile intelectuale mai pre susî de tîte celelalte; altul, va stima mai mult un felî da viata ostenitîre, periculîsa, prin care ar putea se'si castige un renume; un al treilea, va cauta se'si imultîsca averea prin munca si iconomie, etc. Nu se pîte nega ca ômeni nu precuiescî toti in modî

diferitî valîrea esterna a lucrurilor; dar ratiunea cere, cu dreptî cuventî, ca toti ômeni, fuora distinctiune de aplecare, se reconîsca valîrea interna a virtutei, macar ca nu ar pune-o in lucrare. Daca, dar, un omî ore care, cat de simplu fie, nu va fi virtuosî, ne se pîte atribui acesta lipsa de virtute decat lui insusî; fiind ca nu consulta forumul seî interior, ci, chiar nesocotind acestî avertisment morale, se lasa a se tira de aplecarile sale prea puternice pentru bunurile simtibile, de grosolanitatea multumirilor si placerilor, de violentia pasiunilor sale ce nu s'a silit a infrena, de timpuriu prin una educatiune ingrijita, care nu l'ar fi ingaduit a contracta deprinderi urite si viciîse.

§ XX.

Ratiunea cere imperiosî ca ômeni se se pîrte cu virtute; acîsta staruinta puternica a Ratiunei se numeste *lege a ratiunei pure* sau *a moralitatîi*. Acîsta lege nu are de obiectî a arata orî a prescrie cum avem a urma ca se satisfacem inclinatiunile nîstre (se multumimî aplecarile nîstre); ci are, a spune si a arata tîte ce omul trebuie se faca si cum trebuie se fie ca fientie moralmente rationabila (cu mente, cu judecata), facand abstractiune cu totul de orî ce consequentie folositîre ori vatamatîre a faptelor. Ratiunea pura in omî este facultatea legislativa a Vointei, si vointa trebuie se

fie, în om, o putere care se asculte de legile rațiunii și se supuna Moralității aplecarile care s'arî abate ori nu arî voi se apuce pe drumul datoriei. Virtutea este acesta dominațiune a legilor morale asupra simțibilității. Ori ce este în acord cu aceasta lege ratională se numeste legitim; ceea ce este contrariu ei, nelegitim.

§ XXI.

Faptele ce resulta din impulsii curat naturale, fuora reflexiune și fuora ca rațiunea se le fi putut impede, nu sunt moralmente nece bune nece rele; spre exemplu, un copil mic, când are fîome, nu face nece bene nece reu moralmente luând de mâncare ori unde gasește; tot astfel este și cu un om care, găsindu-se într'unu pericolu mare și iminent ce nu ar fi putut ocoli, face, ca se'si scape viața, fapte care alt-fel ar fi osinditoare.

§ XXII.

Rațiunea se dice practică, precum arată și însemneza regulile faptelor noastre. Aceste reguli sunt, ori *regule de prudenție* ori *legi morale*.

Exemple: Cel ce voeste se'si castiga de amic pe un om de considerațiune trebuie se întrebuinteze cutare ori cutare manieră. Este ori cine dator a asista pe nenorociti din toate puterile sale, a

nu înșela pe nimeni, a respecta proprietatea tuturor, etc.

§ XXIII.

Legile morale se deosebesc său differa de regulile prudenției în mai multe privințe. Cele d'antai sunt valabile în totu universulu, în ori ce timp necesarii, absolut bune, pentru ca au de scop sfîrsitul supremu al omenirii; transgresiunea său calcarea lor este culpabilă și merita pedepsă. Stima ori meprisul celor-l-alti omeni, mulțumirea sufletulu se propriu ori remuscările conștiinței le înșoiesc tot-d'auna. Încat pentru regulile prudenției, ele nu sunt universale. Îndeplinirea ori calcarea lor este folositore ori vatămatore; nu se cere a fi absolut urmate, și ne pare reu de omulu celu dreptu fuora se ne fie permis a'lu meprisa când, ca se'si facă datoria, își atrage nemulțumiri și suferințe, nesocotind ori calcând în picior regulile prudenției.

Omul își face *maxime* în urmarea regulilor practice ce'si da, și se determină a urma după aceste maxime. Aceste fapte, ca și maximele, sunt în conformitate ori contrarii Legii morale.

§ XXIV.

Toate faptele moralmente bune trebuiesc se derive din legile morale ce luăm de maxime, și

insuși legile trebuiesc se emane din principiul suprem al Moralității, carele este respectat și precizat de o potrivă preste totu universul și este necesariu. Numai cu această condițiune faptele oamenilor vor putea avea regule singure, determinate și cunoscute.

§ XXV.

Acestu principiu generalu, supremu, pôte se fie exprimat cu mai multe maniere, dar, incatu pentru fondu, elu nu difera nece una data.

I. Urmeaza dupo regule si dupo maxime intocmai ca acelea ce ai voi se fie stabilite ca legi generale pentru tine si pentru toti oameni ceelalti.

Daca, spre exemplu, nu putem nece una data voi ca se fie intre oameni o maxima generale de a amagi, de a fura, de a si scurta viata prin netemperantie, vomu lepada aceasta maxima ca moralmente rea.

II. Nu tracta nece una data fiintele rationabile, pe tine chiar, ori pe ceelalti, ca simple medii pentru sfirsituri arbitrariu, ci ca sfirsituri in sine,

Cei ce se servesc cu mintea si judecata lor ca se si procure nove medii de placere, succese si multumiri, uitand adeverata lor destinatiune, nu urmeza dupo aceasta maxima. Totu ast-feliu sunt si aceia ce voesc se comprime libertatea consci-

entiei celor-leiti oameni pentru priviri interesate, ori cara ii amagesc in interesul propriu.

III. Urméza dupo maxime de asemenea natura incat, daca tu insusi ai fi fostu unu legislatoru universalu, se le fi putut da ca legi pentru fiinte rationabile.

Aceea ce tu voesti ca ceelalti se faca ori se nu faca in privinta ta, si tu singur se faci sau se nu faci catre alti. Ar fi contradictiune in propria ta ratiune, daca ai voi ca tie se ti fie permise lucruri ce ratiunea ta ar gasi cu cale ca se nu fie permise altora in privinta ta.

§ XXVI.

In locul acestui principiu suprem al Moralității, dupo care toate datoriile omului trebuiesc determinate, adese ori s'au admis mai multe altele ca principii primare, dar care nu au delocu acestu caracteru.

Ast-feliu sunt: Principiulu amorului de sine, propria sa perfectionare, sentimentul morale, vointa divina, legea civile si educatiunea.

Se pote demonstra, in privinta tuturor acestor principii, ca nu pot a ne aduce prin ele singure nece una regula universal valabile si necesarie pentru faptele nostre, si ca nu pot fi privite decat ca pure regule de viata scose dein experientie. Toate aceste principii de si s'au luat de

ómenî ca principii, dar, dreptu vorbindu, nu sunt principii: ele tóte presupunú neaparatú acésta lege suprema a Ratiunei morale despre care am vorbit mai sus, si trebuescú estimate si determinate numai printr'insa.

Ob. Orî de cate orî ómeni s'aú încercatú a fonda o filosofie bazata pur si simplu pe unul din aceste presupuse principii, escludend pe tóte celelalte, nu aú parvenitú nece una data a fonda o morala practica, satisfacátore, solida, incat se'lú faca fericitú pe pamentú si se póta trece cu multumire din acesta viata. Deim contra, ele tóte conducú fatalmente la morala interesului si a ambițiunei nesatióse.

In paragrafele urmatóre vom vorbi despre fie care in parte.

§ XXVII.

I. Principiú amorului de sine.—Cauta propria ta fericire: Fa orî ce póte se'ti procure in tóte circumstantele si in tóta durata esistenciei tale cele mai multe avantagiuri saú folóse putincióse.

Dar idea de fericire este fórt felurita la ómenî, dupo inclinatiunile lor diverse; de acea un-mai cu ajutorulú esperientiei póte cineva determina cea ce trebue se faca si se nu faca ca se fie fericit. Preceptele amorului de sine nu potú, asia dar, se aiba caracterulú de universalitate si de ne-

conditionalitate ce in realitate se cuvine legilorú morale, dupo ratiunea comuna a ómenilorú si sim-tul morale. Dupo acestú sistemat, prudentia, care nu este miscata decat de interes, ar fi totú una cu virtutea, si cu tóte acestea prudentia face ca faptele se pearda valórea lor interna. Orî ce me-diú ar pune in lucrare un omú prudentú ca se a-junga la scopurile sale ar trebui se fie bunú, si nu ar mai fi viciú poslbile decat imprudentia si nedibacia. Ar trebui se fie permis, in consequentia acestei legi a amorului de sine, de a face e-sceptiuni, spre exemplu, la Justitie, la facere de be-ne, etc., atatea de multe cate i ar veni la soco-téla, dupó imprejurari si trebuinte, indata ce ar pu-tea spera un avantagiú orî un beneficiú pentru pro-pria sa fericire. Dar acesta teza nu este de sus-tinut. Prin urmare, prescriptele morale trebuescú se aiba un principii ceva mai inaltú decat amorul de sine.

Omú trebue se caute, inainte de tóte, care este datoria sa in consequentia legilor ratiunei pure; apoi póte ingriji si de cele ce i ar putea procura una buna-afire pentru sine. Chiar cand ar preve-dea ca este cu putinta a'si atrage nemultumiri, su-parari si nenorociri cat de mari remanend fidelú legii morale, totusi este dator a fi cu statornicie fidelú resolutiunei sale de a fi virtuos. In multe casuri tendinta nóstra catre datorie póte se se ga-

sesca în acord cu cea ce ne duce la fericire. Dar regulile prudenției nu trebuiesc urmate decât precum sunt permise de legile morale; a le ridica la rangul de principii absolute, ar fi a se espune cineva se calce preceptele rațiunii morale.

§ XXVIII.

II. Principiul al propriei sale perfecționări: Fa-te cât se va putea de perfect; legea ta cea mai principală fie de a desvolta facultățile tale ca se ajungi la finitul tău.

Acest scop, cât de nobile și cât de înalt fie, nu poate fi considerat ca finitul suprem al tuturor faptelor noastre. Cultura inteligenței, perfecționarea gustului, înaltarea sentimentelor, revin toate, în cele din urmă, la fericirea proprie ori la amorul de sine; și nu putem trage dintr'însele nece una regula pentru faptele noastre de un caracter absolut și necondițional ca acela ce se cuvine moralei.

Scopul suprem al omenilor, pe care ni-l arată rațiunea singură fuora cel mai mic amestec al inclinațiilor, este *Perfecționarea morale*. În urmarea acestui sfîrsit suntem datorî a margini tendința ce avem pentru sfîrsiturile simțibile, și se determinăm cu ce manieră și pona la ce punct putem întrebuința forțele și facultățile noastre.

Pentru ca acest principiu se fie drept, trebuie, prin urmare, se fie exprimat cu maniera următoare: *Urmeza cum cere perfecționarea ta morale privita ca finit suprem al omului.*

§ XXIX.

III. Principiul al simțului morale: Urméza astfel încât se încerci sentimente morale placute. Încercam cu ocaziunea unor intențiuni, unor fapte, un sentiment placut rezultând din satisfacțiunea ce avem pentru noi însine; când, de esemplu, am dat ajutoru unui om întrebuințat. În alte circumstanțe analoge încercăm un sentiment cu totul diferit, provenind din nemulțumirea despre noi însine, de esemplu, când am neglijat de a veni în ajutorul unui nenorocit. Dar omul nu poate încerca un feliu de respect pentru sine decât precum urméza după legi morale universale valabile; o faptă nu poate fi bună numai pentru aceea ce ne face mulțumit de noi însine, ci pentru ca este recunoscută de bună în sine după legile universale a rațiunii. Acest feliu de mulțumire despre sine însuși este chiar o recompensă a virtuții. Nu sentimentul, ci numai rațiunea ne poate învăța aceea ce este bine și aceea ce este rău.

§ XXX.

IV. Principiul al Vollienței divine: Fa ceea ce este în conformitate cu volliența lui Dumnezeu.

Noi suntem datori a'lu asculta, vointa sa nu p'ota fi decat eccelenta. Dar chiar ratiunea omului trebuie se contiena principii morale dupo care se p'ota judeca ceea ce p'ote fi vointa Dumneidei si ceea ce p'ote se nu fie. Dumneideu, ca fientie moralmente perfecta, nu p'ote voi altu ceva decat ac'ea ce cere si ratiunea morale a fie-caru omu. Noi nu socotim unu lucru a fi dreptu pentru ca Dumneideu voeste, ci credem ca Dumneideu voeste unu lucru pentru ca este dreptu. Suntem bene incredintati ca Dumneideu, fentie cu deosebire santa, nu p'ote voi c'ea ce este in contra ratiunei nostre morale.

Aceste cuvinte sunt fuora indoela de ajunsu ca se intelegem ca esista in omu, afara de credentia in Dumneideu, o lege rationela pura. Vom arata, in teori'a moralei religiose, ca statornica convictiune ce am putea avea despre Dumneideu si despre santenia vointei sale se razima pe principii morale.

§ XXXI.

V. Principiul al legii civile: Procura cel mai mare bene statului. Dupo acestu sistem, virtutea este c'ea ce binele publicu cere; viciul, c'ea ce nu cere ori c'ea ce'i este contrariu. Daca acestu principiu ar trebui se fie supremu, dar nu p'ote fi tras decat din experientie. Nu putem afla decat

incet-incet si succesiv c'ea ce este folositoru ori vatamatoru statului, ca se ne putem face, prin urmare, regule de conduita. Diferentia intre faptele bune si rele ar fi, asia dar, determinata, in acestu casu, earasi dupo consequintele lor pentru fericirea omenesca, si aceste fapte nu aru avea decat o valoare esterna; si cu tote acestea o fapta morale, care urm'ea a merita respectul, nu p'ote fi decat ac'ea ce va avea una valoare interna. Trebuie se fie principii morale dupo care constitutiunea Staturilor se p'ota fi judecata, estimata mai mult ori mai putin buna, dupo cum se apropie mai mult ori mai putin de idealul unei constitutiuni civile, in care progresul moral al omenilor se fie privit ca finitul suprem al ori carii asociatiuni. Deintr'aceste principii pure suntem datori a trage datoriile nostre ca concetatean; cac'i, de ce am mai cauta celu mai bun sistem politicu, daca morala nu l'ar cere?

Omeni care aru trai singuri, de exemplu, acela ce aru fi aruncat intr'o insula pustie, ar avea cu tote acestea datorii de indeplinit, precum este munca, curagiul si rebdarea. Binele statului, asia dar, nu p'ote fi primul principiu al datoriilor nostre.

§ XXXII.

VI. Principiul al aducatiunei: Fa c'ea ce ai invatat a face, ac'ea la care te ai obicinuit. Diferentia intre virtute si viciu dupo acestu sistem

nu are fundamentu natural; ea se nasce in noi arbitrariceste prin ajutorulu educatiunei si a de prinderi.

Cu tote ca omeni nu urmeza mai adesea decat dupo impresiunile educatiunei si a le deprinderi, dar cu tote aceste este o lege nestramutata care dice: Nu se cavine se ne miscam mecaniceste, ci numai dupo precepte universale, absolute si necesarii ale legei morale; dupo asemenea regule ale ratiunei pure putem judeca daca un modu de educatiune, un obicei este virtuosu ori viciosu, rational ori nerational. Legea morale ne invata ca trebuie se crescem bene pe omeni, si ca trebuie se ne ferimu de a le da una educatiune vicioasa: nu tine nece unu contu de maniera cu care au fostu crescuti, ori cu care ar putea fi crescuti obicinuitu; nu prescrie cea ce se face, ci cea ce trebuie se se faca.

§ XXXIII.

Legea practica: ca suntem datoru a urma dupo maxime universal valabile, este asia dar *legea unica*, subsistand, ca se dicem asia, prin sine insusi, si neaternata de impresiunile simtibile a le folositorulu, a le placutulu, a le neplacutulu, a le educatiunei, a le legilor civile, etc., pentru ca este fondata numai pe una vointa rationela. Acesta este si una lege ce are yalore pentru tote fiintele rationabile; noi voimu ca toti omeni, in toti timpi,

in tote circumstantele, se urmeze dupa densa. Chiar cand cineva prin calcarea acestei legi ar putea dobindi imense folose, ori ar procura omenirei avantagiuri necontestabile prin asemenea medii, totusi ratiunea noastra nu le ar putea permite: spre exemplu, cand cineva, cu ajutorul minciunei, si ar putea cresce averea, ori, violand un tractat dintre terra sa cu alta terra, ar procura patriei sale folose invederate.—Dar daca cineva, implinindu si datoriile, isi atrage nenorociri trecatoare, nu ne putem propri de a aproba si inca de a admira fapta sa; cand, de exemplu, resista cineva vointei unui om puternicu, care ilu indamna a comite o crima, cu fagadueli de recompense mari, ori prin amenintare de pedepse grele, daca nu va voi se asculte.

Esperientia ne invata ca cei rei urescu mai tot-d'auna pe omeni de omenie, dar cu tote acestea nu i potu mepriza; insusi ei ar voi se se arate mai buni decat sunt, pentru ca simtu prea bine ca vor fi meprisati indata ce maximele lor interesate vor fi conoscute. Ei se muncescu, prin urmare, a da o aparentie de ratiune si de datorie faptelor lor celor mai urite. Omul vicios trebuie chiar se doresca in inima sa de a fi omu de omenie, dar dorinta sa nu este in destul de puternica, altfeliu s'ar opinti cu succes ca se combata prin ratiune viciosele sale aplecari.

§ XXXIV.

Obligațiunea morală este datorîia de a face acéa ce este în conformitate cu legea rațională, și a nu face cèa ce este contrariu acestei legi; una datorîa este *perfecta* cînd cineva este obligatî la ceva ce va fi precis și determinat: de exemplu, a respecta proprietatea altuia.

Datori'a este neperfecta cînd legea rațională lasă ceva arbitrarului; de exemplu, de a asista pe cei întrebuințați. Nu suntem mai puțin obligați la datorîile de felul de al doilea de cît la cele de felul d'antaiu: dar, 1°. este lăsat voinței noastre de a decide maniera cu care le vom îndeplini și după care ne vom determina;—2°. Dacă avem a alege între îndeplinirea unei datorîi perfecte și unei datorîi neperfecte, astfel ca se nu putem îndeplini în ore care circumstanțe decît una din două, datorîa perfectă trebuie să aibă preferență: Se cuvine, de exemplu, a plăti datorîile sale cineva înainte de a fi generos și facător de bine;—3°. Póte cineva fi constrins de Suveranul pentru îndeplinirea datorîilor sale perfecte, dar nu și pentru datorîile neperfecte; pentru acestîu cuventî cele d'antaiu din aceste datorîi se numesc asemenea *datoriî de constrîngere*, pe cînd cele de alî doilea pórtă numirea de datorîi de conștiință.

§ XXXV.

Rățiunea omenescă își face un *ideal de una moralitate perfectă*, și recunoște ca una datorîe de a se apropia cît se va putea mai mult de acest ideal, adică de a deveni din di în di moralmente mai bun. Acest ideal este *al suveranului bene*, așa numit, pentru că nece un altî bene nu-l póte fi comparatî.

Tot ce este plăcut și folositor nu este *bun* decît *relativ*, precum acéa ce este neplăcut și vătămător nu este *reu* decît *caras* relativ. Celî d'antaiu din aceste lucruri este unî *bene*, și cel de al doilea un *reu* pentru omenî. Prin aceste denumiri distinge cineva cèa ce este contrariu ori favorabile aplecarilor noastre, de acéa ce este *absolut bun*, și de acéa ce este *absolut urit*, adică de virtute și de viciu.

§ XXXVI.

Acéa ce legea morală cere de la omenî nu ar putea fi îndeplinită dacă nu am poseda *facultatea de a alege* între a urma după principiile rățiunei morale ori după inclinațiunile simțibilității.

Omul are o conștiință cu deservire limpede despre ecésta *libertate a voinței sêle*.—Noi nu judecăm faptele omenilor ca efecte a le naturêi, ci ca operațiuni care au trebuit să se execute după

legi practice Distingemă cea ce se intampla de ceea ce pôte si trebue sa se intample.—Trebuie ca omul se pôte face ceea ce este dator se faca. Are asia dar o facultate de a se determina la faptele sale prin una fortie ce'i este proprie. Criticile si judecata noastră asupra meritului si nemeritului, asupra recompensei si resplatirei, atit in raport cu faptele noastre cat si cu a le celorlalti, demunstrăza earasă ca omul are in posesiune una libera vointa. Deintr'acesta libertate de a voi in generală, de a se determina a se misca, resulta *libertatea morala* de a comanda inclinatiunilor sale si de a se determina in urmareea legilor morale. Intr'o fientie marginita precum este omul, in care lupta intre ratiune si simtibilitate nu este nece una data suspendata, libertatea morale nu este absoluta si pôte deveni din ce in ce mă mare. Cu cat vointa omului va fi mă multă determinata de sentimente, de consideratiuni de interes, cu atit mă puțin va urma cu o maniera moralmente libera, si cu atat mă pucini va merita respectul.—Dar cu cat imperiul ratiunei asupra pasiunilor va fi mă puternic, cu atat omul este mă liber moralmente, si cu atat este mă demn de respect.

§ XXXVII.

Ca se urmeze după morala ori cu o maniera virtuosa, omul tre bue se aiba un *principiu de*

determinatiune care se statornicesca limpede si deslusit diferentia intre bine si intre reu; trebuie inca se aiba un *model de actiuni*. Principiul de determinatiune este legea morala chiar, despre care omul, ca fiinta rationabila, are tota conscientia. Ca fientie simtibile, este necesariu se aiba un model ca se combata inclinatiunile si se faca se predominăse benele morale preferendul reului; acestu mobil este *simtimentul de respect* pentru legea morala. Acestu simtimentu este in parte *neplacut*, adeca precat contradice inclinatiunile ce sunt in opozitiune cu datoriile; in parte *placut*, precat omul are conscientie despre suprematia ratiunei asupra simtibilitatii sale; respectul pentru lege, pentru propria sa ratiune, si demnitatea ce omul pôte castiga, multumirea despre sinesi, nu pot fi decat placute omului. Daca, spre exemplu, cineva supune pasiunile resbunarii, a le urei, scl., si se pörta intr'unu modu generos catre inemicul seü, abnegatiunea de sine si renunsiarea la placerea de a'si satisface resbunarea face, intr'adeveru, triumfulu seü penibile; dar simtimentul demnitatii sale in victoria ce ratiunea sa castiga asupra indinatiunei trebuie se'i dea una din cele mă dulci satisfactiuni.

§ XXXVIII.

Acestu simtiment de respectu pentru lege este unicul mobil curatu morale alu faptelorü virtuose.

Caci acestu respectu provine numai si numai de la conoscinta legei morale fuora nece unu amestecu cu ideile de folositoru ori vatamatoru. Dar amu aratatü (§ XXIX) ca acestu simtimentu morale pote se nu fie principiulu determinatiunei nostre pentru ceea ce trebue se facemu, sau se nu facemu; nu putemu, prin urmare, considera o fapta ca justa ori injusta, dupo cum ar resulta dintr'insa un simtimentu placutu ori neplacutu. Asia dar principiulu de determinatiune al moralei nu pote fi unu simtiment, ci curatu si simplu legea chiar proclamata de ratiune si care se impune vointei.

Afara de mobilulu curatu morale, mai sunt anca mai multe altele care nu sunt morale, si care impingü si ele, ca si cele morale, pe omu la lucrare. Inchipuirile consequintelor placute si neplacute a le unei fapte destapta si ele semtimentul. Aceste mobile, cand sunt favorabile unor fapte legale, sunt moralmente ertate (licite), de si nu voru fi cu totul pure. Potu, asia dar, fi incuragate precat sunt favorabile legei, pentru ca se facemu vointa morale mai forte in lupta ce urmeza se alba cu inclinatiunile puternice Astfeliu, de exemplu, ar putea cineva recomanda temperantia, abstractiune facand de valoarea sa interna, ci numai si numai in privinta foloselorü fizice ce ar resulta deintr'ensa, precum este sanatatea, fortia, scl. Intr'adeveru, virtutea perde tot-d'auna cu atita mai

multu din valoarea sa interna cu cat omulu se determina mai multu de asemenea principii; si perde cu atita mai pucinu cu cat omulu se determina mai multu din uniculu respectu pentru lege; dar cu tote acestea nu este poprit de a asocia aceste motive simtibile la motivulu curatu morale alu datoriei, precat nu are cineva destula fortie ca se inlature asemenea mediloce; dar nu este moralmente permis de a prefera aceste mobile simtibile mobilulu morale, nece chiar a face dintr'ensele principii esclusive de determinatiuni, fuora se nesocotesca si se lapede legea morale.

§ XXXIX.

Faptele legale sunt cu adeverat acelea ce se acorda cu legea, dar se intampla de multe ori ca ele se nu fie facute din respectu si veneratiune pentru densa; de exemplu, cand cineva se va feri de a comite un furtu temanduse de osinda la care s'ar espune furand. Tot asia este cand face cineva binele dein ostentatiune. Aceste fapte sunt, intr'adeveru, in conformitate cu datoria, dar nu sunt virtuose, pentru ca nu au de principiu intentiuni curat virtuose. Actiunile morale sunt acelea ce se facu din singurulü respectu pentru legea datoriei.

§ XL.

Santitatea este legalitatea si moralitatea infinita.

La cel prea sant, orî ce maniera morala de-conduita este o necesitate de natura. Este necesariu se urmeze astfel. Eata pentru ce numai Dumnezeu este santu. Natura fiintelor marginite face ca ele se pōta urma altfelu, pentru ca nu sunt numai rationabile; eata cuventulū pentru care sunt obligate prin comandement. Virtutea lor trebuie tot-d'auna se fie luata dein respectulū pentru lege.

Este lesne de vedut, dupō cele ce precedu, ceea ce se pōte numi virtutū de temperament, de educatiune, de civilisatiune. Ele staū in fapte curat legale, ear nu morale, pentru ca nu'si aū origina lor dintr'o fontana pura.—Omeni nu potū determina cu precisiune valōrea morala a faptelor semenilor lor, pentru ca nu cunoscū intentiunile cu care le aū sevirsit, si pentru ca nu potū sci pona la ce punctū si in ce proportiune aceste fapte sunt rezultatul datoriei orî al altor mobile; cu cat obstaculile la virtute sunt mari, cu atat meritul moralū estū si elū mai mare.

§ XLI.

Una gresela, una intentiune orî una fapta imorala este calcarea unei datorii cunoscute, dein lipsa de respectū pentru lege, si, prin urmare, dein predominarea inclinatiunilor simtibile. Dupō acēsta masura, ear nu dupo consecuintele faptei, trebuie

se judece cineva gravitatea greseli, caci cand este vorba de a determina gradulū virtutei orî alū viciului, trebuie a lua in consideratiune respectulū orî meprisulū datoriei, prin urmare intentiunea agentului, ear nu folosulū orî paguba ce resulta dein fapta sa.

Comite una *gresēla*, prin orî *dein malitie*, cel ce, sciind ce'a ce cere datoria de la densul, se determina cu tōte astea a o calca, nerespectand de ajuns legea morala incat se se determine a urma dupō densa. Comite una *gresēla dein febleze*, acela ce, neavend o limpede conosciinta despre datorie, se lasa a se tirā dein neingrijire, lipsindu'i atentiunea, catre una fapta ce banuete a fi urita, de si i se va parea ca nu este o gresēla gravā.

§ XLII.

Viciositatea este aplecarea dominante de a urma miscarile simtibilitatū si a nu tiene nece unū contū despre legea datoriei. Cu cat cineva comite una gresēla cu atat contracteaza obiceiul de a calca recomandatiunile ratiunei, unū viciū mai de multe orî aduce dupo sine mai multe altele. Acela, de exemplu, ce se va da la beutura, va fi pe nesimtite condus la tōte felurile de viciuri, la manie, la resbunare, la omor scl. Acela ce nu are ratiune, de exemplu nemintosul, copilulū cand este prea micū, nu pōte comite greseli, dar nu pōte earasi

se fie virtuos. O fiinta care nu este decat rationabile, care nu este miscata de simtibilitate (Dumnezeu), nu poate pacatui.

§ XLIII.

Orî ce fientie libera trebuind a fi considerata ca autorul valôrei sale morale orî nemorale, ratiunea attribue faptelor sale un merit orî un nemerit morale. *Contul moral este determinatiunea valôrei orî a nevalôrei interne a unei intentiuni orî a unei actiuni dupo principiile ratiunei Morale.* Dupo acestu contu morale se pronuncie ratiunea asupra mesurei de bene orî de reu ce merita o fientie rationabile cu titlu de recompensa orî de pedepsa. Ea poate a se face mai multu orî mai pucinu demna de fericire prin conduita sa morale numai, adeca dand faptelor sale una valôre interna mai mult orî mai pucinu mare. Aprecierea morale se face, 1°. prin Dumnezeu, 2°. prin ceelalti omeni, 3°. prin conscientia agentului chiar. Se va trata despre primul felu de apreciere in moral'a religiôsa. Omeni ne potand determina meritulu moralu al semenilor lor (XL), urmeza de aci ca apreciatiiunea civile nu poate mai multu decat a recompensa ceea ce este folositor si a pedepsi ceea ce este vatamator in faptele omenilor. Recompensele civile sunt o incuragiare pentru cel ce le priimeste, si medii de emulatiune pentru ceelalti. Pedepsele

civile au de scopu in parte de a face pe agent mai bun, in parte de a-lu pune in stare de a nu mai face reul pe viitoru, in parte de a feri pe ceelalti dela asemenea fapte.

§ XLIV.

Conscientia este simtimentul quô merita cineva dupe faptele sale respectu orî mepris, recompensa orî pedepsa. Judecata despre gradul propriulu seû merit orî demerit morale tiene de principiile ratiunei morale. Nimeni nu se poate sustrage de inaintea acestui judecatoru care presiede in fundul inemei, chiar cand legile omenesti nu aru decreta nece una pedepsa pentru faptele ce ratiunea ar osindi. De judecat'a despre sine este atasiatu un simtiment placutu orî neplacut.

Judecat'a conscientiei poate fi obscura, limpede, si mai mult orî mai pucin vivace; de aci denumirile de conscientie adormita, vegietore, determinata, nedeterminata, larga, strimta, sigura, induoiôsa, nesimtitore, delicata, nestatornica, scl.

§ XLV.

Diferenti'a intre bunul si uritul caracteru al unui omu se determina dupo preponderenti'a ratiunei merale orî a simtibilitatii intr'insul, dupo respectul orî meprisul ce are pentru legea datoriei. Este una dein cele mai mari obligatiuni pentru

totu omul de a studia propriul seü caracteru morale.—Uritul caracteru morale varieza insemnatoriü dupo individe: daca un omü isi reconose datoriiile si imbratiséza chiar resolutiunea de a conforma lor viat'a sa, dar se gaseste abatut dein acésta calle prin seductiunile celor laltü omenü orü prin popriile sale aplecarü, atunci se dice despre caracterul seü morale ca este fragile. Aplecarea ce conduce a face binele nu de datorie, ci deintr'un felü de multumire pentru linistea morale, pentru pacea conscientiei, se dice ca este *necurata*. Trépta cea mäi adinca de depravatiune morale este obiceiul orü deprindererea viciuluü si a criminei. — Caracterul virtuos se fortifica, dein ce in ce mäi mult, prin practica beneluü. Elü se manifesta prin dominatiunea statornica a ratiunei, prin fortia spirituluü, prin puritatea simtimentor.

§ XLVI.

Omeni nu sunt *nece buni* nece reü dela natura; dar fiind ca sunt marginitiü, si nu sunt fiinte purü rationabile, ci anca fiinte simtibile, potü tot dauna pacatui. Principiul reuluü nu este: 1. in natur'a simtibilitatiü; aplicarile, adeca inclinatiunile, in sinele nu sunt rele cund vor fi directate de ratiune; elle devinü adeseori dein contra una occasiune de virtute: asia sunt inclinatiunile ce ducü la in-socirea cu semeni nostri, la infratirea orü amici'a

cu densi, la conservatiunea proprie, scl; 2. Principiul reuluü nu este nece in ratiune, adeca in minte, macar ca omul o intrebuintéza cate o data fórté reü, de exemplu, cand inventéza mediulóce de a comite rele; 3. Principiul reuluü tiene, asia dar numai de liber'a determinatiune a vollientiei. Daca acesta vollientie este perversa (reutaciósa), atunci allege mäi bucuros ceea ce flatéza simtibilitatea de cat aceea ce este rationabil: de aci viciul. Daca omul este vicios, daca moralitatea nu domneste preste inclinatiuni, daca in locu de a lua ratiunea de povatzuitor, nu asculta din contra decat de a sa sensualitate, atunci greséla nu este decat numai a sa.

Comentariu. Trebuie se stimü ca de si ade-verul este unul si singur; de si ratiunea nostra este asia facuta de la natura incat in tóte timpurile si in tote casurile trebuie si póte se conósca adeverul; dar, cu tóte astea, precum dice acel filosofü anticü, *errare humanum est*, omul este supus a se rataci. Noü, prin urmare, esimü abia din evul de barbarie, unde se credea ca omul este din natura sa cu principiul reuluü intrinsul: de unde Despositismul, pedépsa cu mórté, autodafeele religióse, si celelalte in consequentie. Filosofia omenilor in evul de ratacire inscria pe tabelele sale o errore pe care intr'un timpü de cugetare mai independenta si mai degagiata de pasiuni si de errorü trebui se

o stérğa. Astfeliū veni credinta ca omul nu este nece bună nece rău.

Trebbe, inse, se intelegemū ce va se dica ca omul nu este nece bună nece rău. Acēsta va se dica ca reul in sene si benele in sine nu este in omū, si ca omul pōte se fie orī cum voeste, orī bună orī rău.

Daca nece benele nece reul nu este in omū, dar omul este inzestrat de natura cu fortie interna de a face si benele si reul: ratiunea si simturile saū pasiunile. Am putea dar dice, din contra: ca omul dela natura este si bună si rău.

Dar nu este ore in omū un arbitriū supremū care ne dice se ascultam de preferintie consiliurile ratiunei si se infrēnam inclinatiunile simturilor? Omul dar este bună dela natura. Eata pentru ce am putea afirma ca a dice, in sensū absolut, ca omul nu este nece bună nece rău, este totū o errore, ca si cand dicēmū ca omul este rău. Adeverul este ca omul este destinat de Dumnedē a fi bună. Cu alte cuvinte, ca este o lege naturale care ordona omulū a fi bună, si, prin urmare, este dator a fi bună; dar a fi rău nu este nece una lege care se'i ordone a fi astfeliū, si prin urmare nu este scusabil, nu este in dreptū de a face reul; ba anca este dator de a nu face reul, cacī altfelū facand ar calca legea naturale care îi ordona se fie bună.

§ XLVII.

Legea morale universală (XXV) este in parte popritōre (prohibitivă), in parte poruncitōre (imperativă).

1. Nu urma dupo maxime care ar fi contradicțōre, daca ar fi ridicate ca legi generale pentru totī ómeni. Urmeza, asia dar, in privinta-ta si in privinta celor laltī, asia incat se nu fī in opozitiune cu finitul teū si cu al lor, socotindu-te si pe tine si pe densi ca fiinte rationabile; de esemplu, respecta viata si onórea fiecaruea. Nu'tī ridica viat'a nece nu'tī risipi cele lalte bunurī. Astfeliū este legea justitiei catre tine insutī si catre ceilaltī.

2, Urmeza dupo mactime de acelea ce ai putea voi se devina legi universale. Tinde, prin urmare, catre finitul teū si catre al celorlaltī omenī, cauta se crestī si se inbunezī fondul naturei omenestī; eata legea binclui catre tine si catre ceelaltī omenī.

Aceste duoa legi sunt nedespartite una de alta. Dupo densele isi estimeza cineva propria sa valóre morale, ca si pe a celorlaltī. Celei d'antaiū sunt opuse meprisul de sine, lipsa de demnitate, prin urmare presumtiunea, trufia, interesul si tote viciurile ce resulta dintr'insele.

Celei de aldoilea sunt opuse misantropia, calcarrea datoriei de justitie si de respectū catre ceelaltī, defectul de a nu face benele, scl.

§ XLVIII.

Tóte datoriile omenilor sunt egale in sine; dar daca vom face atentiune la raporturile reale ce presenta viat'a omenésca, si vom considera datoriile relativu cu importenti'a lor reciproca, atunci vom gasi ca unele sunt superioare, altele inferioare, si altele egale (coordonate), si ca ne este ertat a indeplini pe unele orî pe celelalte. Colisiunea între datorii cere diferite reguli pentru ca se putem decide care sunt datoriile ce trebiesc a fi preferate ca superioare intr'un casu particular.

Fiind ca datori'a imperativa este in parte perfecta, in parte neperfecta (XXXIV), indeplinirea datoriilor perfecte face cu neputinta pe ace'a a datoriilor neperfecte.

§ XLIX.

1. Legea morale pura cere totdeauna indeplinirea cea mai perfecta posibila. Nu trebuie a se decide cineva prin inclinatie acolo unde datori'a vorbeste; de exemplu, este o nedreptate de a refusa cineva ajutorul seü unui omü mai intrebuintat orî mai mult meritand, ca sé'lü dea altuea a le carü trebuinte sunt mai mici orî care merita mai pucinu, si acésta pentru cuventul ca spera a trage de aci folóse.

2. Macsimele prudentiei nu potü decide decat in casul unde legea datorieü nu prescrie nimicü pozitivü,

si prin urmare ne lasa ceva nedeterminat. Trebuie se dicem totü asia si pentru inclinatie privita ca mobil al faptelor nóstre. Imi este permis, de exemplu, de a'mi alege amici prin inclinatie, si este cu totul indeferent, in raport cu datori'a, ca cineva se faca una calatorie in interesul sanitatiü sale; póte prefera o placere altei'a, numai se fie ertata (licita), ne avend a consulta in acésta privinta decat gustul seü ca se scie ce'a ce'lü póte mai bene petrece orî se contribue mai mult la restaurarea sanitatiü sale.

3. Iustiti'a inaintea facerei de bene. Iustiti'a este una datorie perfecta, facerea de bene una datorie neperfecta: nu trebuie se fimü nedrepti catre cealalti ca se fimü facatori de bene catre cineva, orî si cine de ar fi, chiar noi insine. Daca, de exemplu, am trebuinta de bani, dar nu se cuvine se'i furü; nu se cuvine earasi se fiü injustü catre mine insumi ca se facü bene altuea; de exemplu, daca me voi lipsi de cele ce'mi suut necesariü ca se le dau altuea.

4. Iustiti'a ce se raporta la totu trebuie a fi preferata aceleia ce se raporta la una parte. Sum dator a conserva tota person'a mea fisica ca si diferitele membre ce o alcatuesc; dar daca nu potü a'mi conserva viat'a decat sacrificand un braciü orî un picior, atunci sum dator de a o face. Acésta se aplica deopotriva si la cele ce avemü a face catre

celelalte persóne: sum dator a conserva viaț'a mea și pe a celorlaltî prin sacrificarea averei, a repausului și a securității mele propriie.—Conservatiunea mai multor persóne trebuie a fi preferata conservatiunei mele propriie. Sum dator a sacrifica viaț'a mea, dacă este trebuinta, pentru siguranți'a statului. Ași fi dator se o facă anca, chiar când nu așa putea mantui decat una singura persóna.—*Comentariu.*—*Sum dator a sacrifica viața mea pentru ceilalți. Asta va se dica, ca sum dator a risica, de și așa avea foarte putine sanse de izbândă, dar totu se fie una macar. Căci, de multe ori, săi vedut opintiri extraordinare isbutind în contra celor mai flagrante enprobabilități. Astfelu, de exemplu, într'un resbelu desperat, o mană de omenî, facand opintiri erroice, pôte scapa societatea și omenirea de o sigura pierdare. Dar dacă ne am gasi într'una situatiune nenorocita de robie și perdere și eș și anca alte dece persóne, a oferi cupul meu ca se scapă capul celor laltî dece, nu este virtute, căci nu este nece una lege morale ca se me oblige. Ar fi din partemî una abnegatiune și un sacrificiū de viaț'a mea ce ar perde tóta valórea morale; căci ar fi în contra legei de conservatiune propriie, nu ar putea proveni decat ori din descurgiare și apatie, ori din desgustul de viaț'a noastră propriie: c'ea ce este immorală. — Pentru a conserva viaț'a noastră nu avem dreptul a attenta la viaț'a altuea, fuora*

causa legitima, dar cu tóte astea bunuri mai puțin importante putem lua: de exemplu, dacă me aflu în pericolu de a muri de fóme și nu amū alte mediulóce de a scapa de mórte decat luand dela altu cineva c'ea ce va avea de prisotū, atunci potū se o facū; în cazul când un talhar ori un omū furiosū ne ar pune viaț'a în pericolū, avem dreptul de a'lū omori deca altfeliū nu ne am putea apara.

5. Benele ce se raporta la totū trebuie a fi preferat beneluī ce nu se raporta decat la una parte. Trebuie se te perfecționezi pe tine și pe cealaltî ómenī prin sacrificiul altui lucru mai puțin însemnator. Exemplu: trebuie se dai banī ca se cumperi doctoriī cu care se'ti castigi sanatatea. Nu se cuvine se te temi de nece una ostenéla ca se scapi onórea altuea: esti datorī a'ti sacrifica averea dacă trebuintele statului o cere.

Suntem datorī în general a decide mai antaiū, într'un casū dat, care este legea universală; apoi a considera regulele particulare, a vedea dacă ore care datorī nu se vor gasi în colisiune. Este, asia dar, bine de a'si escercita cineva judecat'a practica în mai multe maniere, și de a cugeta asupra casurilor în care o colisiune de datorī se pôte intampina.

La fie care datorie, în particular, trebuie a fi cu atentiune: 1. asupra principiului obligatiunei resultand din moralitatea pura, 2. asupra consecuintelor sale placute, 3. asupra viciilor opuse,

4. asupra consequintelor lor neplacute, 5. asupra ocaziunilor viciurilor si asupra celorlalte obstacule la virtute, 6. asupra regulilor teoriei prudentiei morale, relative la acestu casu particular.

PARTEA A DOUA.

Teoria datoriilor.

A

Datoriile omului catre sine insusi.

§ L.

1. Suntemu datoru se cautumu a conserva si a ridica demnitatea omenesca. Omul, incat ca fiinta rationabila, este destinat moralitatei. Principiul tuturor datoriilor sale este de a se sirgui se vietuesca neprecurmat conformu cu acesta demnitate.

Prin utmare, nu trebuie se faca nece una data nimicü care se fie imorale, nece una data nu trebuie se urmeze in contra respectulu cuvenit unei fiinte rationabile. Ori ce espresiune fuora de respectu in privinta omenirei, a ratiunei, a lui Dumnedeu, a datoriei, a religiunei, este blamabile. Ori ce concessiune facuta aplecarilor simtibile, daca va fi contrarie datoriei, este earasi blamabile. Omul este dator se si sacrifice sanatatea, fortiele, averea, viat'a sa chiar, decat se urmeze in contra legei ratiunei. Nece una temere, nece un respectu omenescü, nece una prejudecata, nece una pasiune, scl.,

nu trebuie se lu impinga la acesta. Nu trebuie se acorde nece unui omu puterea de a degrada in person'a sa demnitatea omenesca. Virtutile ce resulta din acesta nobila mandrie sunt: temperanti'a, moderatiunea, puritatea, curateni'a si decenti'a, modesti'a, scl. Afara de valorea lor interna, aceste virtuti au asemenea si ore care consequentii folositoare. Castigamu prin aprobarea propriei nostre conscientii respectul celor-lalti omeni, sanatatea, linistea si forti'a sufletulu, tote placerile vietei sunt mai mari si, ca se dicem asia, infrumusetiate. Viciile opuse sunt: o conduita josoritoare, nenobila si triviala catre cealalti si catre insusi, meprisul de sine, ipocrisi'a sau falci'a modestie, presumtiunea, meprisul celor-lalti omeni, morositatea, moliciumea, descuragiarea, netemperanti'a, desfrinarea, nerusinaarea, scl.

Aceste viciuri au mai multe ocaziuni; sunt, prin urmare, mai multe obstacule care se oppunu la indeplinirea virtutilor corespunditoare. Omul, care lasa friul uritelor sale dorinte, fineste a nu mai crede in virtute. Doreste a se face placut in lume prin aceste escese chiar, si cerca a si justifica conduit'a dand, neoranduelilor ce face, numiri ce le ar putea ascunde uriciunea; numeste desfrinarea galanterie si escesele de totu felul, scientie de a trai in lume. Obiceiul de a trai in moliciume, de a se supune momirilor pasiunei, lips'a de cultura simtimentulu morale, o gresita idee despre destinatiunea

omului, nabusescă si desfiintăza pe nesimtite într'insul simtimentul demnității omenestii si respectul pentru virtute.

În numărul infinit al consecuintelor supărătoare a le acestor viciii, se insociesc măi cu osebite nelinisea conscientiei, rusinea, o viața langedenda saū obosita, amorteală spiritului, despoerea de sentimentele nobile, si una mórte anticipata.

Afara de mobilul principale al faptelor noastre, adica respectul pentru legea morale, teori'a morale a prudentiei măi da si ea măi multe reguli ca se inlesnăca indeplinirea acesteii datorii; de esemplu, reprezentatiunea viue a bunelor si a relelor consequenții fisece a le virtuteii si a le viciului, munc'a, un regimen severu, cugetarea neprecurmata la Dumnedeu, departarea de societatile urite.

§ LI.

2. *Suntem datori se ne conservam viat'a*: caci este una datorie, fiind ca altfeliu nu am putea face in lume totu binele pentru care suntem destinati. Din toate bunurile corpului, viat'a fuora indoela este cel măi mare. Acela va indeplini măi bene datoriile sale catre sine si catre cealalti care, din respectu pentru destinatiunea sa, va putea trai in nenorocirea cea măi mare, ori cat de tare ar fi inpins catre cugetarea de a'si ridica viat'a.

Pastreaza-ti viat'a ca un tesauru, si se nu'ti doresti nece una data mórtea de uritul vietii. Foloseste-te de mediile necesarii de a trai; intrebuinteaza la bóla medicamentele capabile de a'ti aduce sanatatea; sacrifica'ti unul din membre, daca este necesitate prin acesta se'ti conservi corpul.

Datori'a conservatiunei demnității are singura prioritatea asupra datoriei de a conserva viat'a. Nu fii asia dar molesit si fuora inima, apara'ti viat'a in contra fortiei ori a violentiei; nu te sfii de nece o primejdie daca poti se scapi pe cineva ori daca poti procura salutul patriei tale. Daca esti in necesitatea de a face sa móra cineva ca se scapi viat'a ta, mori atunci măi bene tu insuti, afara numai cand vei avea dreptul de a'lu omori, ca la resbelu. Fii omenosu cand faci resbelul, nu sacrifica măi multi omeni decat este necesitate. Daca te vei gasi in alternativa de a face reul ori de a muri, alege pe cea din urma. Purtandu-te astfelu, te vei arata cu adeverat nobile si cu adeverat onorabile.

Mult se sinucidu din lasitate si desgustu pentru viata; conduita lor nu póte fi privita ca un dreptu universal valabile; prin urmare nu este permisa. Dar cei ce se sinucidu din melancolie, inpinsi de un feliu de fatalitate, sunt póte scusabili pona la un punctu ore care. — A attenta la viat'a altuea fuora a avea cel măi micu dreptu, ca se conservi pe

a ta, este o fôrte mare crimine. Cutezarea, imprudenti'a de a alerga la pericole ce nu sunt neaparate, punctul de onóre mincinosú ce ne duce a pune viat'a in jocú ca in duel, indiferenti'a pentru viata, grabirea mortii prin emotiuni, escese, abusus de fortele fisice ori intelectuale, nepasarea pentru mediile de a se conserva, de exemplu in timpú de bóla, sunt atatea si atatea greseli.

Aceste greseli si altele asemenea resulta, in parte, din prea multul precú ce pune cineva pe viat'a sa, din prea mult'a alipire de omeni si de cele lalte bunuri din acesta lume; in parte, din neingrijirea de a si procura conoscint'a mediulócilor necesarii la conservatiunea si la salutul seú; in parte, din uritele mediulóce ce intrebuintéza ca se se bucure de viata, din escesele in care se arunca; ori, in fine, din prejudecata ca nu'si póte schimba destinata, ori cat s'ar munci cineva pentru acésta. Un meprisú viat'a, in general, pentru ca nu credú in nemurirea sufletului; alti, pentru ca gresescú a cugeta ca se vor scapa de tóte supararile vietei prin sinucidere, credend ca vor fi neaparat fericití in viat'a fiitoare, ori ca mórtea illi va nimici cu desevirsire.

Lasitatea are mai multe consequentií suparatóre in acésta viata. Cel ce'si scurtéza dillele nu póte remanea nepedepsit dupo mórte, pentru ca cel ce

se sinucide nu póte cu ratiune spera de a viola impunitú cea d'antaiú din datoriile sale.

Ca se te aperi de desgustul vietei, pune-te la lucru si aplica-te cu mesura; bucura-te de viata precat moral'a i'ti permite; departéza-te de tóte jocurile interesate si de tóte cele ce te potú aduce in nemultumire despre tine-insuti; gandeste-te adesea la recompensele ce astépta in viat'a viitoare pe cel nenorocit dar virtuos; inchipueste-ti ce lasitate ar fi din parte-ti a parasi postul in care Dumnedeú a bene voit a te asieda. Cugeta ca ai si tu occasiunea de a cresce demnitatea ta proprie prin virtute, si de a fi folositor lumei in nenorocirea ta cea mai mare, daca nu altfelú dar incai dand exemplul rabdarií si al curagiului in pericole; fortifica-te prin gandirea ca providenti'a veghiaza tot'dauna asupra ta, si ca te va salva daca te vei ocupa si singur de a ta salvare.

§ LII.

3. *Suntemú datorí a conserva facultatile nóstre intelectuale si a lucra ca se le perfectionam.*

Cu cat un omú este perfectú, mai cu osebire despre partea spiritului, cu atita este mai capabile a'si indeplini destinata.

Suntemú datorí a esercita simturile nóstre, memori'a nóstra, imaginatiunea nostra, judecat'a si ratiunea nóstra; a fortifica influenti'a ratiunei

asupra vointei, a cultiva simtimentul moral, gustul frumosului, al lucrurilor celor mari, al sublimului, si in general toate facultatile animei, si a cauta a le pune in armonie unele cu altele. Trebuie pentru acesta a conósce cineva anima sa, capacitatile si facultatile sale, a conósce si dispoziitiunile sale particulare, si a'si alege dupo cuviinta ocupatiunile. A se stapani pe sine, a avea una aplicatiune neobosita, moderatiunea, statornici'a, rebdarea, sunt fructele acestei intentiuni dominante de a'si da una cultura intelectuala.

Recompens'a celloi ce practica virtutea este in acesta lume onorea, fericirea vietei, caci placerile nu sunt de lipsa unui spirit cultivat.

Dar nu mare numér de omeni nu ingrijescú de cultura spiritului si a inimei, tirati fiind de una simtibilitate grosolana; multí alti se aplica la vane ocupatiuni, la conversatiuni seci care lasa si capul si inima góle. Alti privescú cultura facultatilor intelectuale ca una afacere aceesorie ce nu se potriveste decat la ore care classa de omeni. Sunt anca, ce'a ce este si mai reu, care isi facú un feliu de onore din ignorenti'a lor, care despreciescu ratiunea, insulta invataturile si pe aceia ce cauta a le respandi. Interesul, distractiunile escesive, aplecarea catre placeri, nestatornici'a in gusturi, orgoliul, grosolanitatea, lipsa de curagiu, scarba de munca, pedanteria, pre judecatile escesive in favorul celor ce sunt

vechi si celor ce sunt noi, prejudecatile ce facú a se da credementú ca sciintele sunt inemice affacerilor, scl., sunt atatea obstacule la practicarea acestei virtuti.

Nu negligea, asia dar, nece una ocasiune de a creste saú mari conoscintele tale prin frequentarea omenilor instruiti, prin lectura, reflexiune, scl.

Fii doritor de a conosce; ea esemplu de la aceia ce potú servi de model in acestú feliu; gandeste-te adesea la respectul ce cultur'a spiritului duce cu sine, si la meprisul ce insocieste ignorantia culpabile. Printre ocupatiunile serióse, acorda spiritului teú ore care timpú de repaus, de distractiune si de petreceri oneste, pentru a dobindi nove fortie ca mai bene se lucrezi pe viitorú.

§ LIII.

4. *Suntem datorí a conserva sanatatea nóstra.* Caci desordinea sanataii nóstre fisece sau corporale ne inpedeca de a ne indeplini datoriile, trebuie se cautamú a conserva si a fortifica intrebuintarea tuturor simturilor si a tuturor membrelor nóstre printr'un regimenu salutaru, prin temperantie, departare de escese, inpilarea corpului, scl. Dar cand datorii'a cere, suntem datorí a sacrifica sanatatea corpului; de esemplu, cand va fi vorb'a de intreprinderi periculóse, necesarii benelui patriei.

Cel ce si a fortificat corpul p te mai lesne a duce la osten la, a se salva de pericole, a fi folositor lui-insusi si celorlalti; acel'a simte mai bene precia vietiei.

La ac sta datorie sunt oppuse: un feliu de viata afemeiata, aplecarea spre repaus si moliciune, ignorentia despre regimenul vietiei, sau igien'a; prejudecatiile in mediile de a vindeca b lele, lips'a de experientie in general. Pe linga care se adaoga neprevederea, munc'a escesiva, escesul in placeri, uritele exemple, seductiunile, mincinos'a rusine, opiniunea qu  ceca ce nu este de vatamare cutaruea si cutarea este in general nesuparator, scl.

Mediile de a indeplini ac sta datorie sunt: o lunga deprindere la munca, la ordine, la economie, macsim'a de a nu'si crea trebuinte factice, adeca ce nu sunt naturale, de a nu satisface trebuintele naturale decat cu mesura, alegerea societatiilor celor bune, exercitiul corpului mai adesea, respirarea unui aer mai curat, intrebuintarea alimentelor sanat se si gustarea placerilor permise.

§ LIV.

5. *Suntemu datoru a ne conserva fericitu.* Fericirea face parte din s rt'a n stra; ori ce omu fireste cauta catre densa: nu pote, asia dar, fi una gresela a umbla cineva dupo densa, din

contra este una datorie; ca i castigarea, conservarea, cheltuirea si legitim'a intrebuintare a bunurilor, a caror posesiune p te mult contribui a ne ajuta ca se ajungem la finitul supremu, nu este in nimic  contrariu preceptului moralitatii. Putem dar, si suntem anca datoru, a cauta bun'a n stra a-fire cu mesura, si asia ca ratiunea n stra se nu aiba nimic  a ne imputa, daca fie care omu ar cauta buna sa a-fire totu cu aceasi maniera si dupo aceleasi maxime. Dar faptul de a ne procura fericirea nu trebuie se fie cel d'antaiu si celu mai importante principiu al determinatiunei faptelor n stre; suntem datoru a face sacrificiul fericirii n stre, c nd propria n stra demnitate ori a celorlalti omenu o cere. T te faptele n stre trebuescu a emana din dr pt'a stima despre noi-insine, ear nu din amorul interesat ce am putea avea pentru persón'a n stra.

In numarul bunurilor ce trebuie se cautam a castiga si a conserva, sunt: 1. *libertatea esteriora*, puterea de a ne misca dupo convinctiunile nostre proprii; 2. *averea*, adeca bunurile ce ne trebuescu ca se ne hranimu, se ne inbracam , se ne locuim si se ne procuramu t te mediile de esistentie; 3. *Onorea esterna*, adeca una buna reputatiune; 4. *legaturu sociale*, adeca creditul, amici'a si influentia ce putem castiga in lume.

Numai omul virtuos se p te bucura dupo cuviinta de t te aceste bunuri. Elu le priveste ca

medii pentru un scop mai înalt. Posesiunea acestor bunuri este una fontana bogata din care scotem o multime altele de un forte mare precii.

§ LV.

Observatiuni ce nu trebuie se se perde din vedere cand cineva se ocupa a cauta fericirea.—

Aceste observatiuni tinu mai cu osebire de teori'a morale a prudentiei: 1. Respectul si onorea in lume este una avere precioasa. Sunt omeni care punu ore care ambitiune a pretinde ca nu voescu a sci de ceea ce va vorbi ori va gandi lumea de densi. Legea morale a sociabilitatii nu permite una asemenea nepasare: acest'a este culpabile, caci ar duce directu la disolvarea societatii. Legea acesta ne ordona, din contra, a tine un scrupulosu contu uni de alti, a ne mentine uni pe alti in observatiunea datoriilor nostre morale, prin acca naturale pudore si sfiala de cealalti, cand cugetamu a calea legile divine a le moralei. Si din acest punctu de vedere societatea devine unul din bunurile cele mai precioase ce Dumneđu a acordat omului. A nu tine contu de cealalti, este deja a se pregati cineva se intre pe calea viciilor si a criminelor.

Ca se te faci placut celorlalti, cauta a castiga adeverate perfectiuni, si aratale in lume cu o maniera modesta, si numai cand ocasiunea se presenta. Fii complacentu, officiosu, indulgent. Nu contradice

fuora temeiu nece prea desu, ori mai bene nu o face fuora se fii obligatu.

2. A fi impacator in raporturile sociale este a avea buna maniera de a trai si a fi de bunu tonu. Obicinuitele semne de politetie sunt necesarii dar nu se cuvine a fi essagerate. Fii atentivü la lucrurile cele mai mici, daca voesti se te faci placut celorlalti. In societate se nu te arati, ori se fii, nece distractu, nece affectat; fereste-te de indiscretiuni ori de una curiositate ce nu'si are locul; fii circospectu in cuvinte, mai alesu cu omeni ce nu conosci.

3. Fii modestu, dar nu timidü; nu face pe fanforonul, si se nu aibi prea multe pretentiuni; fii veselü, ori mai bene nu fii posacu, caci altu felu ai aduce suparare ori disgustu pentru tine, in societatea unde te ai presenta. Nu'ti intrebuinta nece una data spiritul ca se offendü pe altul, ca se'lü umilesti, ori ca se faci a se meprisa ceea ce urmeza a fi respectat; ingadue si sufera feblezele celor lalti omeni fuora a le approba; nu te lasa se te ea mania; astapta se'ti revina sangele cel rece ca se judeci, si mai alesu quand este se faci ceva.

4. Nu'ti confia la nemiñ secretul fuora trebuinta; nu fii nemiñu suparator fuora nevoe, si nu abusa de facerile de bene a le omenilor; nu lua nece o resolutiune violenta in pasiune, ci cërca a

te contine cat se va putea; fii totdeauna cu bagare de séma si priveghiere asupra ta insutî, mai cu osebite cu fanatici, cu ipocriti si cu mincinosi devoti; invata a suferi usiorele ofense; evita equivocatările in discursurile si in faptele tale, si, daca din greséla itî scapa vre una, cauta se te deslusesti cat mai ingrabu.

5. Fii cu circumspectiune la alegerea amicilor tei: caci lumea obicinuete a judeca, dupe caracterul acelora cu care ai a face, pe al tei propriu; fii politu si prevenent catre amicul tei; se nu faci, inse, nece un reu ca se'i placu.

6. Este un lucru de mare importentie se conosca cineva ómeni cu care este chiebatu a trai. Propriu a ta inima, frecarea cu lumea, istori'a, lectur'a, itî vor procura materialuri de ajunsu, daca vei sci a te folosi de densele, ca se dobindesti conosciut'a ómenilor. Fii cu atentiune la manier'a cu care ceelaltu se pórtu in societate, la ocupatiunile ce domnescu intr'insa, la manierele ce sunt preferate, scl.

7. Nu prea cauta societatea celor mai mari de cat tine; mai alesu nu te prea familiarisa cu densi. Fii politu, modestu catre cei ce sunt mai mici de cat tine; arata-le interesu daca sunt onesti; fa'i se vada ca'i stimi⁽¹⁾, ca recunosci meritul lor. Daca

(1) Pentru ca se fimu mai cu inlesnire cititu de toti, am cam abandonat ortografi'a nóstra, pentru cea in usu, altu felu am fi scrisu: Fa'lli se véda quo'lli stimi; dala: Fa-illi se véada quo illi stimi.

ai inemici, sileste-te a sterge ori a micsora cauzele preventiunilor si a urei lor. In fine, nu se cuvine mai alesu, nece se prea meprisu, nece se te prea temi de inemici tei. Nu'i irrita fuora necesitate.

§ LVI.

8. Averea garantésa un mare numeru de avantajie. Meprisul pentru bunurile pamentesti proviene de multe ori dintr'una lipsa de respectu pentru sine-insusi si din ignorenti'a de a le intrebuinta bene. Invatia, asia dar, a te servi cu averea ta: evita de a contracta datori. Daca ti se confésa un depositu, fereste-te de alu atinge, ori si ce de s'ar intampla. Nu te passiona pentru cumparatori; tiene carti de socotéla unde se inregistresi tote receptele si cheltuelile tale, starea affacerilor ce ai, bani ce ai imprumutat ori ce te ai imprumutat. Pastréza-ti quitantiile si tote ceelalte inscrise de affaceri.

9. Nu meprisa nece bogati'a nece scraci'a; fereste-te de cupiditate si de avaritie, dar si de negrijirea de a dobindi, si de prodigalitate sau risipitorie. Cele mai mici lucruri, nu le nesocoti; ci cauta a trage vre un folosu deintr'insele; fii iconomu, menagieru; cauta se'ti inbunesi averea, una mai mare valóre bunurilor tale. Cr amorul de orânduéla, frugalitatea, ico

virtuți importante. Pazeste-te de a face processe nedrepte cu intentine de a'ti mari averea; nu'ti ingropa anim'a cu bani.

10. Intrebuintiaza-ti bine timpul: fie care lucru are pe al seŭ; fa mai antaiŭ acŭa ce va fi mai urgentŭ; cŭa ce poti face astădŭ, nu lasa pe maine; cŭa ce poti face insutŭ, nu pune pe alti se faca; nu intreprinde prea multe una data, cacŭ cel ce voeste se facă multe odată nu face nece una bene; fa in patri'a ta vre un bene. Daca totŭ ōmeni ar face astfelŭ, tŭte arŭ merge mai bene in lume. Fereste-te mai alesŭ de a'ti perde timpul cu citirea cartilor dein care nu ai se castigi nimicŭ pentru cultur'a spiritului teŭ; de exemplu, romanturile secŭ. Lotul si jocurile de intamplare nu trebuie se te apuce nece odata ca se'ti perdi bani, multumirea despre tine insutŭ, si mai alesŭ timpul.

11. Invatia din teneretie una buna messerie; fa'ti un planŭ de studiŭ, si alergă pentru asta la consiliul omenilor competentŭ si care cŭnoscŭ bene positiunea ta si a familiei tele.

12. Acceptand una functiune in statŭ, instru-ŭsa-te mai antaiŭ despre tŭte ce nuov'a ta positiune cere de la tine; essamina gusturile, fortiele si conosciintiile tale, ca se vedŭ daca estŭ potrivitŭ cu una asemenea intrebuintare. Indata ce ai adoptat o professiune orŭ o messerie, nu te sfi de

nece una ostenŭla ca se indeplinesŭ bene functiunile ei. Potŭ face benele pretutindenŭ.

13. Inainte de a te pune la lucru, stringe-ti tŭte mintile, pregateste-te, cugeta la manier'a cu care ai putea se'lŭ faci mai bene, nu te lasa se te obosŭscă orŭ se te timpŭsca lucrarile sterpe si care'ti aducŭ uritŭ; lucrŭza cu rŭnduŭla; schimba cate una data occupatiunea ca se nu perdi gustul de a munci.

14. Fugi de societatile netrebnice; fereste-te de aplecarea spre risipitorie, care duce mai currendŭ orŭ mai tardiŭ la ur'a muncii, la perderea timpului, perdere ce nece una data nu se mai pŭte repara.

§ LVII.

15. Bucura-te de darurile naturei; essercita-ti pe tŭta diu'a sufletul ca se privŭsca si se intielŭga sublimitatea, marirea, formoseti'a si regularitatea lumenŭ; lasa-te singur in admiratiune, si chiar in estasă, acestŭ simtiment va fortifica spiritul teŭ, va face mai pura anim'a ta.

16. Bucura-te asemenea si de placerile nobile a le simtiurilor, de acelea care potŭ contribui la perfectionarea gustului teŭ; cultiva music'a, formŭsele arte, si cauta idealul in tŭte.

17. Cauta se fi multumit de tene-insutŭ, de principiile tale si de conduit'a ta in religiune;

modereasa-ti dorintele, nu pré ascepta mult dela ómenî; nu spera nece o fericire lunga in acésta lume; fii totdeauna cu bagare de sema la cele placute si la cele bune; priimeste cu reconstinta catre Dumnedeu cele mai mici daruri a le vîetei.

18. Fa-ti juste idei despre fericirea omené-sca, pentru ca se o poti precui dupo adevérat'a sa valóre; obicinueste-te cu idea cò poti perde ceea ce-ti este mai dragu in lume, si la spulberarea tuturor sperantielor tale; acésta cugetare se nu te duca nece la apatie nece la indolentie, ci la un feliu de egalitate a sufletului cu totul morala.

19. Nu fii nece prea mahnitu nece fuora reb-dare in nenorocire; cauta cu sange rece cauzele re-lului si mediile de indreptare; nu te descuragia ne-ce odata si in nece un casu, ci da-ti tota ostene-l'a ca se te liberesi. Nu-ti essagera reul prin inchi-puiri mincinoase; nu te adapa de cugetari melan-colice, ci cauta a risipi intristaciunea ta: cine scie daca caus'a supararilor tale de astadi nu va fi o fontana de bucurie maine?

B. Datorii catre ceelalti omeni.

§ LVIII.

1. *Suntemu datoru a respecta pe ceelalti ómenî ca finte rationabile, a conserva si a creste demnitatea lor.*

Ori ce fiinta rationabile este finitu lui insusi, si destinatiunea sa este de a fi virtuosu. Nu se

cuvine dar se facem nimicù care ar putea se-lu im-pedece de a attinge acésta destinatiune. Daca am meprisa demnitatea lui, valóre a lui, asta ar putea fi pentru densul un mare obstacolù.

Suntemu datoru, asia dar, in general se cautam a respecta si a cresce perfectiunea atit interna cat si esterna a celor lalti ómeni.

Nu se cuvine se lovimu ori se atingemu con-sideratiunea lor, nece prin intentiunile, nece prin discursurile, nece prin faptele nóstre. Omul care se pare a fi cel mai reu nu se cuvine, prin urma-re, se fie cu desevirsire condamnat de noi, caci a-re una valóre, are anca intr'insul ceva omenescu ca si noi, numai lui Dumnedeu este dat a-lu aprecia si a-lu condamna absolut. Noi ceelalti ómeni, nu ne putem scobora si vedea in fundul animei lui. Avemu datoru generale de indeplinit, chiar catre cei rei, adeca tote datoriile umanitatii. Suveranulu singur appartiene de a decreta si de a aplica pe-depse; simplul particular nu trebuie se se faca ju-decator in propria sa cauza nece in a celorlalti, cu atit mai mult se dea pedépsa. Trebuie se reconó-sca cineva, chiar in cel reu, ceea ce póte va fi bunu, si a nu interpreta faptele lui asia in cat se ri-sicamu a le invenina. Suntemu datoru si mai pu-cin a ne bucura de faptele lui cele rele. Nu se cuvine nece a vorbi de reu, nece a calomnia, ne-ce a injura; trebuie, din contra, se avemu mila de viciosi si se cautamu a-i face mai buni.

Nu se cuvine a respândi nece una opiniune contrarie moralei; de essemplu, cõ virtutea nu pôte fi de cat interessata; cõ trebue a retiene pe ómeni in ignorentie si in dobitocie, pentru a face dintr' inși instrumente supuse pentru tóte scopurile sale; cõ fie care este pentru sine rud'a cea mãi de aproape; cõ ómeni in general nu merita nece respectul nece benefacerea nóstra; cõ trebue se nu ne incredemũ in neminĩ, scl.

Trebue dein contra se ne aratamũ respectuosĩ pentru totũ ce este santũ in omenire, de essemplu, religiunea, bunele moravuri, constitutiunea civila, respandirea luminelor. Suntemũ datorĩ a cauta, pre catu este in noi, se risipimũ ignorenti'a, errórea, grosolani'a, imoralitatea si tote viciurile ce degrada natur'a omenesca. Suntemũ datorĩ a da ómenilor exemplul reflexiunei asupra noa insine, si a le inlesni mediulócele de a se reinterce in ei insile; trebue se cautam a justifica pe innocent, a favora legitima'ntrebuintare a facultatilor fie caruea, a procura bunatatile religiunei, a face se nu mãi fie spiritul de revolta, a procura libertatea conscientiei pentru fie care.

Trebue se avemũ totdeauna la anima inaintarea conosciintelor folositoare, a artelor, a descoperirilor, si progresul bunelor institutiunĩ publice. Ori cine se simte capabil a indeplini functiunĩ publice trebue se le accepte cand illi sunt offerite; va

avea cu acestũ mediulócũ mai multe occasiunĩ de a face benele de cat de ar fi statut simplu particular. Suntemũ datorĩ se scótemũ la lumina si se recomandamũ meritul; se ajutamũ inocenti'a necunoscuta orĩ apasata; se dejocamũ proiectele celor rei dandu-le pe facie, cand ne sunt conosciute, orĩ cautand se le descoperimũ, cand le banuimũ; se ajutamũ pe cei intrebuintati, daca ne este cu potentie; se fimũ indulgenti pentru cei slabĩ, dar se combatem cu curagiũ si statornicie prejudecatile funeste. Omul este dator se procure omului place- rile permise, se coopereze la bun'a-fire asa, si a nu se multumi, numai, de a o dori pentru densul.

Benele celũ mãi mare trebue a fi preferat celui mãi micũ, Justiti'a facerei-de-bene. Suntemũ datorĩ a fi celorlalti folositori in sfera nóstra de lucrare si cu tóte facultatile nóstre, cu consiliurile si cu bunele nóstre essemple. Virtutile ce isvorescũ dein aceste intentiunĩ sunt una buna-vollientie generala, amorul de patrie si de omenire, spiritul publicũ, zelul pentru morala si pentru religiune, fidelitatea, lealitatea, serviabilitatea, justiti'a, equitatea, libertatea, indulgenti'a, ruconoscint'a, blandeti'a, complacenti'a si toleranti'a.

Suntemũ tienti la aceste datorii catre toti ómeni, mari orĩ mici, bogati orĩ seraci, cultivati orĩ barbari, negri orĩ albi, chrestini orĩ nu, amici orĩ inemici. Amorul numai, dar nu si amicia, ne este

recomandat catre totîi fratilli nostri. Acésta philanthropie nu cere se aplaudam conduit'a viciósa a celorlaltî ómenî; ne recomanda numai se nu'illi urimû, chiar pentru viciurile lor.

Stim'a morala a ómenilor este differenta, 1 de bun'a-vollientie instinctiva care nu este insocita de nece un principiû rational, 2 de bun'a-vollientie prin prudentie, care resulta dein speranti'a unui avantagiû personal. Acésta dein urma buna-vointa este egoista si nu amor de omenire,

Adeverat'a virtute este bogata in resplatirî chiar in acésta lume. Iubind pe ceelaltî ómenî te faci iubitû de densi. Isî castiga cineva reconoscint'a si ajutorul aceluea caruia a facut vre un bene; facand pe ceelaltî ómenî fericitî simte cineva sufletul seû inaltindu-se, purificandu-se, simtiment ce procura cea maî dulce din satisfactiunile ce póte pretende pe acestû pamentû.

In numerul viciurilor oppuse acestor sentimente de laudat sunt: nedreptatea, tendenti'a de a ofensa pe ceelaltî, misanthropi'a, spiritul de dispute, resbunarea, jalusiile, individi'a, bucuri'a de reul altuea, ur'a, ingratitudea, recél'a orî nepasarea, crudimea, defaimarea si calomni'a, spiritul de contradictiune, nereligiositatea, seductiunea si alunecarea in viciuri, despreciuirea invataturei si a luminelor, respandirea errorilor si a prejudecatilor, ur'a pentru legitim'a libertate, spiritul de revolta, interesul,

partinirea, nepotismul, indiferenti'a catre merit, neingrijirea pentru lucrurile de interesû publicû. Cine, infine, ar putea insira isvórele tuturor acestor inclinatiuni egoiste!

Cele maî principale provinû dintr'o educatiune viciosa, din coruperea ómenilor prin lingusirî; din prejudecat'a, de esemplu, cõ nu este cineva capabilû de a face cutare orî cutare fapta buna; din trufi'a si inpetrirea sufletuluî classelor superioare, din ur'a pentru omenire, din spiritul de casta orî de ordinû, scl. Maî multî, din bunatate de anima, sunt slabî catre uni si aspri catre ceelaltî; infine, sunt care sunt indiferenti pentru benele orî pentru reul omenirei. Opiniunile superstitioase in religiune, practicele religióse nedemne de cultul ce suntemû datorî luî Dumneđeû, gresitele idei asupra Dumne-deirei si asupra manierei de a'î fi placut, nu aû parte pucina la aceste principii deplorabile si chiar imorale.

Consequintele funeste a la acestor viciuri sunt nenumerate si grozave. Cel ce nu respecta si cel ce nu iubeste pe ceelaltî ómenî, nu are nece elû nece un amicû, nu póte spera nece un ajutor, nece una compatimire; nemine uu se bucura de bucuri'a luî. Fie care este mesurat cu mesur'a cu care si elû mesóra pe ceelaltî. Sentimentele de ura, de iuvidie, scl., sunt din natur'a lor fórte neplacute si facû viat'a amara. Fie care, asia dar, ar trebui din

fraget'a sa copilarie a cauta se destepete in sine inclinatiuni sociabile si sympatice. Suntemu datoru se cautamu fericirea nostra proprie in fericirea celor laltu omeni. Celu ce va gusta de multe ori dulcetia facerei-de-bene nu o va mai schimba cu nece una alt'a. Ear cand o esperientie trista si nenorocita te inpiuge la ura, indiferentie, ori recela si dispreciu pentru uni omeni, cauta a comprima in sufletul teu acesta miscare, caci este pucinu generosa si imorale; gandeste-te necontentit la Dumnezeu, carele face se lucésca sorele preste buni si preste rei, si cauta a-lu imita.

Frequenta cat vei putea omeni de omenie, ca se te fortifici in virtute prin esemplul lor. Invata si pune in practica regulile prudentiei omenesti.

§ LIX.

2. *Suntemu datoru a conserva viat'a, sanetea si tote fortele corporale a le celor laltu omeni.*

Omorul publicu ori secretu este o fapta abominabile. Nu este bunu de cat cand nu pote altu felu a-si apara cineva viat'a in contra unei nedrepte agresiuni. La resbelu chiar, trebuie a menagia cineva viat'a omenilor pre cat cu putinta va fi, adeca pre atit in cat se nu urmeze in contra unei datorii superioare; caci dintr'o prea mare temere de a face macellu, pote isvora un resbelu prea lungu

ce ar deveni mai omoritor si mai prapaditor. Societatiu numai appartiene dreptul de viata si de morate, si dreptul de a inflige celelalte pedepse afflictive. Nu se cuvine se tirramu pe nemini in pericole contrarii datorii, nece a refusa cui-va mediulocale de a se substantia fiziceste. Nu se cuvine se facemu suparare neminu fuora necesitate; nu trebuie asemenea a duce pe cineva in ocaziuni in care sanatatea si viat'a se'i fie in vre un modu periculata, de esemplu, a-lu sili a manca si a bea peste mesura.

Fapt'a de a salva pe altu, chiar cu pericolu vietei sale, este una datorie. Grabeste-te de a sacrifici, pentru conservarea celor laltu, fortele, sanatatea si averile tale, si in, ore care cerconstatii si viat'a. Assista pe bolnavi, ajuta'lli cu totu ce poti, castiga pentru acestu sfirsitu conosciintele generale necesarii, intrebuinteaza-le in modu legitimu; nu suferi ca siarlatani se invenineze pe bolnavi; combate cu tota puterea ta prejudecatile hygienice.

Mania duelulu, moravurile fierose si doritoare de sange, crudimele si tractarile urite de totu felu, sunt forte injuste.

Pedepsele timpurale, remuscarile conscientiei, pedepsele in viat'a fiitoare, sunt consequintele neincurgiurabile a le tutulor acestor crimine.

Prudentia morale iti ordona de a nu intirita

pe nemiñ prin cuvintele orî faptele tale; de a fi prevedetor, circumspectû, benevoitorû, întreprindetor, si de a'ti face o justa idee despre omû.

§ LX.

3. *Suntemû datorî a respecta bunurile fiecaruea.*

Pentru ca suntemû datorî a ne purta cu totî omeni privindu'i ca finituri lorû-insile, suntem datorî asemenea a respecta drepturile ce aû si ei la o proprietate legitimû castigata.

Bunurile ce suntemû tinuti a respecta sunt: libertatea esteriora (numai suveranul are dreptul daca legile permit orî ordona de a lua cuiva libertatea pentru un timpû determinat, orî chiar pentru viata) fortiele sale, facultatile, întrebuintiarea lor, onorea, buna-firea, influenti'a si placerile sale liertate. Nu insiela pe nemiñ, tineti parol'a daca iti este cu potentie fisiceste si moraliceste; nu face nece una data fraude in commerciu; fii dreptû si se nu tieni cu escesu la dreptul teû strictû (summum jus, summa injuria). Fii reconoscator catre facatorul teû de bene; întorce ceea ce ti s'a incredintat ca depositû si aceea ce ai gasit; repara reul ce ai comis si prejudiciul saû vatamarea ce altul va fi sufferit din caus'a ta.

Tu, prin acestea, vei castiga stim'a si confienti'a. Fereste-te si absteine-te de orî ce violentie, de furtû, de insielatorie, de frauda, de falsietate, de ingratitude, de injustitie, scl.

Lips'a conoscintei despre drepturile omenirei, un prea mare amor pentru bunurile pamantesti, aplecarea catre una viata de risipitor; prejudecatile ca pôte cineva insiela sub aparenti'a dreptului, ca nu este nece una moralitate in comerciu, ca ceea ce facû totî omeni este permisû, scl., facû parte din cauzele ce conducû la aceste viciuri. Trebuie, asia dar, a incepe cineva de timpuriû a se feri de cele mai mici nedreptati si se se puna in stare de a'si castiga singur viat'a cu onestie. Trebuie mai nainte de tôte a se lipi cu statornicie de acêsta mare lege, de a respecta la alti drepturile ce am voi se fie respectate de ceelalti in noi insine.

§ LXI.

4. *Suntemû datorî a spune adeverul.* Orî ce minciuna cu intentiune de a amagi pe ceilalti este una offensa facuta nu numai ómenilor pe care'i amagimû, dar anca si omenirei

Nu se cuvine si nu trebuie se spuna cineva decat ceea ce gandeste, nu trebuie se fie prefacutû; nu trebuie a ascunde adeverul cand este una datorie de a'lû descoperi. Nu trebuie a minti in privinte de interesû (se esceptéza casul cand una datorie mai mare de justitie ne ondone, de exemplu, cand nu pôte cineva altfeliû a'si salva viat'a orî p'a altuea; dar se intampla fórte rarû). Cand suveranul teû iti cere declaratiunea, esti totdeauna

dator se spună adevărul. Dar fii earasi discretă. Datori'a de a spune adevărul nu cere neaparat, dela tine a spune cele ce stiî despre ceilaltî omenî, afara numai cand suveranul societatiî din care faci parte te va intreba. Nu jura fuora necesitate. Estî dator se'tî tienî juramentul, afara numai cand va fi contrariu datoriei. Fii leale, francu si deschisu la anima. Gandeste-te inse la cele ce vorbestî, si nu insella pe nimenî nece glumind. Este un proverbiu forte adevărat acela care dice: decat se'tî perdî numele celū bunū, mai bene vederea. Prin falsitate, inpismire, reutate, inselatorie, prefacatorie, injossire, complimente ecsagerate, charlatanerie, indiscretiune, scl., se perde tōta increderea dintre omenî, si legatur'a sociale se ruppe din neincredere.

§ LXII.

Anca cateva explicatiuni asupra datorillor ce resulta din raportuile particulare intre omenî; 1. in contracte in general si in contractul social in particular: datoria cetatēnului catre cetatēnū, a suveranului catre supusi seî; 2. raporturi de sexe: datoriile relative la instinctul reproductiunei; 3. datorii ale parintilor si ale copiilor, a le preceptorului si a le elevului; 5. datorii de frati si de surori; 6. a le stapanului si a le servitorelui.

§ LXIII.

Contractul este o conventiune libera si reciproca intre duoa ori mai multe persoane cu intentiune de a transmite si de a accepta un dreptū (promisiune de una parte si acceptatiune de cealalta). Contractul pōte fi uni-lateral ori synalagmaticū. Cele duoa parti nu trebuie se faca un contractū daca cugeta ca nu'si vor tiene cuventul, ori daca sciū de mai inainte ca nu si'lū vor putea tiene, ori ca nu'lū vor putea tiene pentru ca promisiunea este immorală. Daca una parte isi violēza promisiunea, cealalta nu mai este obligata, pentru ca conditiunea pentru care se obligase la ceva nu mai esista. Un contractū pōte se fie dissolvatū sau resiliat in locū de a fi escutat, daca ambele parti se invoescū. Cu tōte acestea, fie care parte este datōre, precat se va putea, a repara prejudiciurile incercate de partea cealalta prin una asemenea resiliare de contractū.

Nimenî nu are dreptū a inpedeca pe altul de a contracta legitimū, sau a'i lua un lucru castigat prin contractū. Numeram mai multe feliuri de contracte: vindarea, cumpararea, inchirierea, imprumutarea, ipotec'a, scl.

§ LXIV.

In ori ce societate, un contractū esprimat ori sub intelesū astringe pe membri acestei societati la ore

care datorii uni catre alti, ori catre societatea intréga. Credint'a sociala cere ca fie care membru se faca aceea la care societatea se póte astepta dela densul dupo un contractú ecspresú ori tacut, adeca; se coopereze la scopul societatií, precat îi este cu putinta, si se nu faca nimicú care se'í fie contrariú, fuora cu tóte acestea se inceteze de a se purta moralemente. Totdaunia se admite un contractú social tacit de cate ori se póte cineva cu dreptú cuvent astepta ca un omú se nu refuze assentimentul seú, ca membru al societatií, daca ar fi fostú intrebat espresú. Astfelú este positiunea tuturor omenilor care se nascú intr'un statú civil si care se bucura de avantajiele ce le procura; sunt esia dar consideratí ca concetateni din momentul nascerei lor.

§ LXV.

1. Totú cetaténul este dator, ca cetaténú, a fi fidelú catre concetateni seí. Este dator a esscuta contractul seú social, si, cand se intampla a gresi, a repara prejudiciul ce a causat celorlalti prin una asemenea fapta din partea sa.

2. Suveranul, care sta dintr'o singura persóna ori din mai multe, este dator a protecta pe supusi seí, a guverna in conformitate cu contractul social, si a cauta a procura cetatenilor cea mai mare dosa de bunatatí. Nu'í este permis a se servi cu supusi

seí ori cu averile lor ca cu niste simple mediulóce ca se ajunga la scopurile sale private.

3. Supusi datorescú supunere si fidelitate capuluí Statuluí, carele representa statul intregú.

4. Un statú in privint'a altuí statú ori a unor individe este tinut la acelési datorii ce particulari aú a indeplini uni in privint'a celor laltí.

§ LXVI.

In cat pentru ceea ce priveste inclinatiunea pentru sexú care are de scopú un ordinú forte respectabil al naturei, inmultirea si conservatiunea speciei omenesti in unirea conjugala, omeni sunt tienutí a respecta acestú ordin al naturei, in cugetarile, in cuvintele si in faptele lor. Maritagiul este singurul midilocú de a indeplini acestú votú la naturei.

§ LXVII.

Este o grozava nedreptate de a ne servi cu noi insine ori cu semeni nostri ca cu simple medii pentru satisfacerea unui apetitú animal, si a viola astfelú scopul omenirei. Pre lunga acést'a viciurile de asta natura sunt bogate in consequentií nenoro-cite. Omul sensual isi slabeste sanatatea fisica, facultatile sale intielegatóre; devine efemeat si perde ori ce ardóre pentru cultur'a spirituluí seú. Este adesea tiratú la perderea averei sale; isi face

una reputatiune rugină, si se espune mai totdeauna pedepselor destinate de legile civile pentru facatori de rele.

§ LXVIII.

Midiulocele de intrebuintiat ca se se ferisca cineva de aceste viciuri sunt: temperanti'a, munc'a, priveghierea asupra imaginatiunei sale, decenti'a in cuvinte si in fapte, o regula de conduita aspra, inaltierea cugetarii catre Dumnedeu, representatiunea viva si dea de ceea ce vor dice omeni respectabili, si mai alesu de ceea ce o se gandisca de noi, cand vor conosce viciurile nostre, frequentarea bunelor adunari, departarea de tote occasiunile care aru putea se ne duca la vre un reu, asia, de exemplu, cum este lectur'a cartilor imorale.

§ LXIX.

Maritagiul este un contractu moral si juridicu intre duoa persone de sexu diferitu care se unescu, pentru viata, cu dessemnu de a se conforma ordinulu naturei. Personele astfel insocite sunt obligate si mai mult a se respecta, a se iubi si a se ajuta unul pe altul; si daca au copii, a'li cresce astfelu incat se faca din ei omeni de omenie si buni cetateni.

Divorciul, polygami'a, unirea temporarie a duoa persone de sexe diferite, sunt contrarii scopulu

maritagiulu, si prin urmare nu sunt ertate. Mariagiurile nu potu fi desfacute intr'un stat bine organizat decat pentru cuvinte forte grave.

§ LXX.

Parinti sunt datoru se si cresca singuri copii, ori se priveghieze de aproape pe aceia ce i insarcinaza cu cresterea lor, se ajute desvoltarea lor morala si intelectuala, si se le procure pe pamantu ori cat de mare fericire le va fi cu putinta. Nu se cuvine se useze catre densii de autoritatea lor paternela decat pentru bine, si prin urmare se nu se serve nece una data de copii lor ca midiuloce pentru satisfactiunea inclinatiunilor lor interesate. Copii sunt datoru se respecte pe parinti lor, se i asculte, se i iubisca, se le fie reconoscatori si se i ajute cand vor fi in trebuinta si nevoe. Daca, intr'una etate inaintata, tatal si mum'a devinu capriciosi, anevoe de multumit, ori sunt supusi la ore care alte defecte, copii sunt datoru se le rabde cu blandetie, si se caute a le face viat'a cat vor putea mai dulce. Copii nu sunt datoru a urma in contradatoriilor, sub pretextu de a asculta pe parinti. Totu asemenea sunt datoru amor, supunere si ascultare, reconoscinta catre ai-lor buni sau mosi, tutori preceptoru si toti aceia ce le tieu locu de parinti cu ori si ce felu de titlu.

§ LXXI.

Frati si surorile sunt strins legati de legatur'a naturale a familie: asia dar, sunt dator'i a se iubi si a se ajuta uni pe alti.

Sum obligat cu una maniera mai speciale catre acela de care o legatura si mai mult me tine legatu, catre un parinte, de esemplu, un servitore, un camaradū, un amicū, la casū cand arū avea trebuinta de consiliurile mele, de asistentia mea, decat catre un strein, cand mai ales nu potū asista si pe uni si pre cealaltī.

§ LXXII.

Stapani si servitori sunt dator'i nu numai se indeplinēasca cu fidelitate contractul ce aū facut intre densi, dar anca a cauta se faca relatiunile lor cat se vor putea mai placute, prin justitie, facere de bene si amor. Stapani suut dator'i a se feri de amenintieri, de tractari urite, si se nu fie prea severi cu servitori lor, incat se'i aduca la plangeri si la nesupunere. Din partea sa, carasi, servitorul este totdeauna dator se se arate ascultatorū, respectuos, si fidel catre stapani seī.

Nu mai spunemū despre celelalte dator'i particulare ce resulta din diferitele stari si profesii. Regulele fundamentale ale acestor dator'i sunt trase dein datorile generale ale omului.

§ LXXIII

Omul are ore care datorii si in privint'a animalelor. Póte, intr'adeverū, se se folosēasca de forti'a si de industri'a lor pentru folosul seī inparte, si chiar a le omori daca iī sunt vatamatore, orī daca carnea lor, orī pielea iī sunt trebuincioase; dar nece intr'un casū nu se cuvine se le faca se suferē fuora trebuinta si se le chinuēasca de placere orī manie. Nu trebuie se lase se suferē de fóme animalele domestice, orī cele selbatice inse domesticite.

C. Datorii catre Dumnedēū.

§ LXXIV.

Datoriile catre Dumnedēū constaū in sentimente si fapte ale caror mobilū fundamental trebuie se fie cugetarea ca Dumnedēū, ca fiinta cu desevirsire perfecta, este si trebuie se fie prin urmare onorat de noi.

Existentia luī Dumnedēū este aci suposata ca demonstrata.

§ LXXV.

Adoratiunea consta in sentimentele de respectū si de admiratiune pentru Dumnedēire; caci suntemū dator'i a respecta ratiunea in general si tóta fienti'a rationabila. Dumnedēū, ca fiinta suprema, merita asia dar respectul nostru mai mult de cat orī care

alta fientie rationabila. Acestu respectu se manifesta mediatu: 1. prin sfial'a si ferirea de simtintele si faptele contrarii finitelor ratiunei morale si prin urmare desaprobrate de dumnezeire; 2. prin intrebuintarea legitima a facultatilor nostre ca se ajungemu sfirsiturile nostre morale, adeca scopul ce este pusu noa de providentie.

Tote datoriile catre noi insine si catre cealalti omeni sunt, asia dar, si datoriile catre Dumne-deu, pentru ca indeplinindu-le ne aratamu cu respectu catre densul, ca legislator supremu.

§ LXXVI.

Arata cineva un respectu immediatu catre Dumnezeire:

1. Vorbind cu veneratiune despre Dumne-deu si despre lucrurile sante, negandind, nedicand si nefacand nimic care ar putea ingiosi in noi ori in cealalti omeni idea despre attributele dumnezeesci. Sunt asia dar contrarii respectului religiosu, tagaduirea Dumnezeirei, luarea in risu a obiectelor religiose, blasphemul, sperjurul, iuvocatiunea ajutorului divin pentru fapte immorale, afuriseniile, defaimarea si nemulumirea despre organizatiunea morala a lumei.—Devotiunea mincinoasa, hypocrisi'a si phariseismul, care consta in a placea lui Dumne-deu, nu prin una buna purtare, ci numa prin pretinse acte

de cultu, precum cantul religiosu, staruint'a la baserica, frequentarea sacramentelor, tinerea serbatorilor, scl., cu incredintarea ca Dumne-deu nu va lua in nece una sema reul ce face, din cauza cultului ce-i aduce: Tote acestea, dicu, sunt contrarii respectului ce suntem datoru Dumnezeirei.

2. Adeverat'a temere de Dumne-deu (pietatea) cere se onoramu numele lui Dumne-deu, se cautamu a conosce natura lui; se ne ferimu de superstitiune, de fanaticismu, si de necredinta; se intretinemu si se desteptamu in noi sentimentele religiose prin rugaciune si prin celelalte exercitii de devotiune. Suntemu datoru asemenea a favora adunarile religiose, de exemplu, intrunirile de omeni ca se onoreze pe Dumne-deu, si a da la acestea exemplu celorlalti. Suntemu datoru a tiene ca sante legile ce ne a dat, se nu ne plangemu de locu de organizatiunea lumei, se fimu multumiti de sort'a nostra, se-i multumimu de bunurile ce ne a dat, si a pune in tote lucrurile confienti'a nostra intr'insul.

PARTEA A TREIA.

Despre mediulocele de a fi virtuosu.

§ LXXVII.

Ori ce pote contribui a face pe omu mai bunu, si care depende de liber'a sa vointa, face parte din

midiulócele ce trebre cineva a iretrebuinta ca se se inalte la virtute si se se iutarésca intr'insa. Putem conta intre aceste midiuloce: 1. Conoscint'a adancita a datoriiilor, 2. Exerciitiul criticú al Judecatií morale, 3. Escitatiunea sentimentuluí moral, 4. Lupt'a cu inclinatiunile sensuale contrarií virtuteí, si subordinatiunea mobilelor interesate ratiunei morale.

§ LXXVIII.

Perfectionarea morala a caracteruluí consta in schimbarea inimei si in progresul necontentitú catre bine. Omul trebuie se aiba tot'dauna in vedere, in acésta inbunatátire, se aiba intentiuní morale fórté si durabile. Nu este destul, 1. de a avea ore care bune resolutiuní particulare daca nu urméza in tóte dupo bune principii morale; 2. necí de a se feri de reú din bunatate de sufletú orí din temperament, necí de a se amenda din intelepciune. Nu trebuie asemenea se caute cineva a desradacina inclinatiunile sale simtibile, trebuie numai se le directeze dupo cuviinta.

§ LXXIX.

Midiulócele virtuteí cele mái importante sunt:

1. *Conoscint'a de sine*: Iuvata a'ti conósce dispositiunile, temperamentul, inclinatiunile domnitóre, pentru ca se le faci se'ti serve spre bene, si se le feres'ti se nu se desnatureze.—Baga bene de

séma care sunt cele mái mári obstacole la perfectionarea ta. Examina cu sinceritate care aú fostú maximele faptelor tale in atare orí atare inprejurare, si fereşte-te bene de a'ti face una illusiune lesne si ordinare asupra acestuí punctú. Intréba-te pe tóta diu'a care sunt datoriiile ce ai indeplinit, acelea ce ai uitat, greselile ce ai comis; si totdauna reinoeste resolutiunea de a te amenda pe viitor, in consequint'a acestuí examenú nepartinitor.

2. *Conoscint'a omenilor*. Se castiga prin con-vorbiri cu omeni din tóte starile si de tóte profesiunile, prin observatiunea atentiva asupra lucrurilor ce sunt bune si rele in omeni ce frequentamú, orí acaror istorie cetimú: ce este in realitate acestú omú? ce se pare elú a fi? de ce tine ca nu este alú ceea ce ar trebui se fie? Fa ca se se întórca aceste questiuní si altele asemenea spre inbunatatirea ta proprie.

3. *Exerciitiul judecatií morale*. Consta in a judeca faptele particulare, a reconósce mobilele lor, a le aprecia, a cerceta daca sunt curat morale ori daca sunt interesate, ori, anca si mai bine, daca sunt si una si alta, si in ce proportiune. Este bene a'si propune cineva adesea singur exemple de asemenea questiuní si de a se intreba ce ar trebui se faca in asemenea casú, daca ar voi se urmeze moralemente orí numai simplu cu prudentie.

4. *Escitatuinea sentimentului moral.* Enthusiasmul rațional pentru virtute nu este deloc fanatismul; tine mediulocul între lipsa de sentiment și fanatism.

6. *Zelul pentru religiune.* Contemplatiunile morale și religioase, una reflexiune justă și nepartinitoare asupra adevărilor religiunii, produc un respect adânc și dăinuiitor pentru aceste adevăruri. Inima trebuie să fie totdeauna deschisă acestor sentimente pentru virtute și religiune: nece una data nu trebuie să ne fie rusine de a le exprima deinaintea altor oameni, scl.

6. *Practică a virtutilor,* precum este circumspectiunea, statornicia, infrenarea, temperanția, rebdarea, scl. Fie care nouă victorie asupra inclinațiilor noastre simțibile ne întărește în imperiul ce am câștigat asupra noastră înșine.

7. *Ocupațiunea cu lucruri serioase.* Suntem datorii să ne ocupăm astfel, chiar în singurătate, să ne punem pe gânduri nefolositoare ori pe visuri curate de imaginație. Trebuie să știm că frecventarea oamenilor de omenie, citirile bune, studiul operelor naturii și a le-artei, destep-tarea sentimentului pentru formosul sublimul, regulatul în natură, scl., sunt asemenea și mijloacele de a fortifica principiile morale. Intelțul nu neglijează nece una din aceste ocaziuni să se devină mai bun.

EPILOGŪ.

Eată una carte scrisă să se nu fie citită nece de oameni învățați, pentru că o cunosc; nece de neînvațați, pentru că nu o pot înțelege.

Trebuie omului ore care cultura intelectuală pentru că se poate urca până la Dumnezeu și se poate înțelege sanctitatea datoriei, ordonanțele, preceptele ce rezultă din Legea naturală.

Si, într'adevăr, care este acela om, cat de puțin cultivat, care se nu le cunoscă, se nu le guste, și se nu le practice cu toată rigura cerută de Virtute?

Nu este scrisă, așa dar, nece pentru cei învățați, nece pentru cei neînvațați. Este scrisă unic pentru aceia ce, știind toate, au uitat din întâmplare pe acesta; pentru aceia pe care îi însemnează proverbiul grecesc, care dice:

Ἡ ὑμῶν δειξις χῆρον ἐστὶν τῆς ἀμαθείας,

Finit.

TABL'A DE MATERIE.

Prefacie

Introductiune

PRIM'A PARTE.

Ideї fundamentale despre filosofi'a morale

Moral'a saū Metaphysic'a moravurilor

PARTEA DOUA.

Theori'a datoriilor

I. Datoriile omului catre sine

1. Suntemū datori a conserva si a ridica demnitatea omenésca

2. A conserva viat'a nóstra

3. A conserva facultatile nóstre intielegatóre si a lucra se le perfectionamū

4. A conserva sanetatea nóstra

5. A conserva fericirea nóstra

II. Datoriī catre ceelaltī ómenī

1. Suntemū datori a respecta pe ceelaltī ómenī ca fiinte rationabile, a conserva si a mari demnitatea lor de omū

2. A conserva viat'a, sanetatea si tóte ceelalte facultatī corporale ale celorlaltī ómenī

3. A respecta bunurile fie caruea

4. A fi adeveratī adeca a nu spune nece una data de cat adevurul

III. Datoriī către Dumneđeū

PARTEA A TREA.

Despre midiulócele de a fi virtuosū
